

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ,
ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ**

Освітньо-професійна програма Зв'язки з громадськістю
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри

Тамара ЛОЗИНСЬКА

11 грудня 2023 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«Удосконалення надання державної допомоги сім'ям з дітьми в системі соціального захисту населення»**

виконала здобувач вищої освіти заочної форми навчання

ВАСИЛЕНКО Наталія Олександрівна

Керівник кваліфікаційної роботи

Ірина ШУПТА

Полтава – 2023 року

Перелік умовних позначень

ЗУ – Закон України

СЖО – складні життєві обставини

ДСД – державна соціальна допомога

СЗ – соціальне забезпечення

УСЗН – Управління соціального захисту

НП України – Національна поліція України

ДУ «Центр пробації» – Державна установа «Центр пробації»

ГО – громадська організація

МОН України – Міністерство освіти і науки України

МСП України – Міністерство соціальної політики України

ЄСВ – єдиний соціальний внесок

РДА – районна державна адміністрація

ОДА – обласна державна адміністрація

ВСТУП

Удосконалення механізму надання державних допомог сім'ям з дітьми в системі соціального захисту населення в Україні багато років залишається однією з насущніших проблем у забезпеченні соціального добробуту в суспільстві та захисту законних прав родини, котра опинилася у складних життєвих обставинах. Основоположним правом дитини є її захист від будь-яких проявів несправедливості та упередженості як з боку власної родини, суспільства, так і уповноважених органів, які зобов'язані провадити роботу щодо запобігання виникненню умов малозабезпеченості. Забезпечення верховенства права під час розгляду життєвих обставин, що зумовили до настання випадку, що може або призвів до зубожіння сім'ї, надання інструментів для зміни соціально-економічного стану родини та сприяння до отримання державних послуг, спрямованих на зменшення негативного впливу сторонніх чинників — є запорукою успішного переходу від нині неефективної економічної моделі надання державної соціальної підтримки до реінтеграційної, що в результаті сприятиме до покращення внутрішнього та економічного добробуту сім'ї. Перебування родини з дітьми в напружених умовах, може призвести до руйнування соціальних відносин, створення небезпечних умов для виховання неповнолітніх, поштовхом до вчинення протиправних дій, психологічних перепон до спілкування, скоєння злочинів адміністративного, кримінального або насильницького характеру, що вчиняється представником родини, або особою, що не досягла повноліття — несуть в собі особливо підвищену соціальну та загальнонаціональну проблему. Відповідно до показників чисельної кількості родин, які знаходяться в життєвих обставинах, які унеможливають повне забезпечення базових потреб, можна здійснити прогноз, щодо того, наскільки малозабезпеченість буде поширеною у державі в майбутньому і нині цей показник є надзвичайно високим. Та найголовнішим є те, що сьогоднішні складні родини без належного оперативного втручання з боку

уповноважених органів та служб з великою імовірністю продовжать подібний спосіб життя у наступних поколіннях.

Дослідженням питання удосконалення надання державної допомоги сім'ям з дітьми в системі соціального захисту населення займалися такі вітчизняні вчені, як: Н. Б. Болотіна, С. М. Синчук, О. А. Ярошенко, М. В. Кравченко, Л. М. Черенько, О. М. Пономаренко, Е. О. Лібанова, А. Х. Степанюк та інші. Окреслені науковцями у працях питання здебільшого розглядалися в нормативно-правових юридичних аспектах, не поглиблюючись у дослідження соціально-психологічного контексту та причин, що зумовили поширення явища високої необхідності державної підтримки сімей з дітьми. Питання ефективної діяльності системи закладів соціального захисту населення в Україні досліджували такі вчені, як О. О. Давидюк, Ю. В. Кривобок, Н. В. Шульга, С. О. Устинов, А. І. Єпіфанов, О. А. Неліпович та багато інших, проте, навіть нині існує проблема відсутності теоретичних розробок та праць з подальшою можливістю їх практичного впровадження в діючу систему соціального забезпечення населення, де були б запропоновані практичні інструменти зростання рівня та якості надання послуг підтримки у діючій системі соціального супроводу в Україні, зокрема у період воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку Російської Федерації.

Актуальність обраної теми кваліфікаційної роботи визначається сукупністю умов, котрі склалися на фоні нестійкого стану в країні, потребою до вичерпного дослідження соціально-економічних умов та причин, що передували потраплянню родини з дітьми у складні життєві обставини та розробки дієвих шляхів та способів, які вплинуть на тенденцію щодо зменшення чисельності сімей з дітьми, які мають потребу додаткової підтримки з боку держави та уповноважених осіб, особливо у період збройного конфлікту та тимчасової окупації частини областей України. Необхідно зауважити, про те, що перебування родини в складних обставинах, малозабезпеченість, неможливість забезпечити базові потреби дитини,

зубожіння, злидні, асоціальна поведінка, схильність до вчинення правопорушень неповнолітніми є поширеним явищем в Україні, котре з початком повномасштабного вторгнення лише невпинно зростає. Малозабезпеченість серед українських родин без своєчасного втручання уповноважених органів на етапі виявлення цього явища найчастіше і майже ніколи не є єдиною проблемою з боку родини, а перетворюється у спосіб життя, що має за собою непоправні наслідки: руйнування сімейних зв'язків, психологічні, фізичні травми, але особлива гострота даної проблеми виникає тоді, коли спосіб організації життєдіяльності родини в подальшому матиме вплив на майбутнє неповнолітніх утриманців та перешкоджає подальшому розвитку, психологічному стану та самореалізації в суспільстві. Забезпечення реалізації методів удосконалення надання державних соціальних допомог є надзвичайно важливим на етапі сприяння становлення економічної та соціальної самостійності родини, де виховуються неповнолітні. Необхідна розробка суттєво інакшого, в порівнянні з чинним, комплексу заходів, провідним завданням якого є запобігання та протидія явищу малозабезпеченості. На противагу суттєвому зниженню показників чисельності родин, які перебувають на обліку в органах соціального захисту, як отримувачі державних соціальних допомог, центрах соціальних служб та служб у справах дітей, мають місце, зокрема, і інші проблеми, породжені явищем перебування в обставинах, з якими родина самостійно не може впоратись і, як наслідок, постає гостра необхідність активного пошуку шляхів удосконалення системи соціальних та наглядових заходів стосовно родин, котрі перебувають на обліку як отримувачі допомог.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є сфера державної політики, що спрямована на організацію надання державних допомог сім'ям з дітьми в системі соціального захисту населення під час воєнного стану.

Предметом кваліфікаційної роботи є родини з дітьми, що опинилися у складних життєвих обставинах та перебувають на обліку в органах соціального захисту населення, як отримувачі соціальних допомог.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження організаційно-правових заходів, спрямованих на надання державних допомог сім'ям з дітьми в системі соціального захисту населення та напрацювання практичних рекомендацій для удосконалення соціальної підтримки родин, в яких виховуються неповнолітні осіб через розробку соціального проекту.

Завдання кваліфікаційної роботи:

- дослідити історичні передумови та розвиток державної підтримки сімей з дітьми в Україні;
- визначити поняття «механізму державної соціальної підтримки сімей з дітьми»;
- дати визначення поняття «родини, котрі опинилися у складних життєвих обставинах», як складової політики держави щодо запобігання малозабезпеченості, з'ясувати його зміст та визначити особливості;
- обґрунтувати законодавчі особливості призначення державних допомог та надання соціальних послуг сім'ям з дітьми;
- визначити місце управлінь соціального захисту в політиці держави щодо забезпечення, дотримання та захисту прав дітей у сімейних формах виховання;
- вивчити досягнення та практичний механізм соціальної підтримки сімей з дітьми у країнах Європи у питаннях втручання держави у процеси забезпечення добробуту громадян, котрі опинилися у складних життєвих обставинах;
- визначити шляхи імплементації досвіду країн Європи в державну соціальну сферу України;
- проаналізувати кількісно-статистичні показники в розрізі видів державних соціальних допомог отримувачів, у складі сім'ї яких є неповнолітні утриманці відповідно до територіальної приналежності до Полтавського району;
- визначити рівень результативності застосовуваних заходів, цільовим призначенням яких є попередження кризових станів родини та

використання інструментів впливу на подолання їх наслідків;

– розробити проект соціальної дії, спрямований на профілактику виникнення напруги у сім'ях з дітьми як дієвого інструменту удосконалення надання державної допомоги сім'ям з дітьми в системі соціального захисту населення.

У кваліфікаційній роботі використовуються емпіричні **методи дослідження**, аналіз досліджених джерел даних та моделювання, візуальні, графічні методи, схеми, графіки, діаграми Ісікави та інтелектуальні карти, які демонструють причинно-наслідкові зв'язки, їх основні складові та шляхи вирішення проблеми низьких показників результативності надання державних соціальних допомог сім'ям з дітьми та самостійного подолання ними негативних соціальних явищ. Статистично-економічні методи, соціальні-політичні та адміністративні показники щодо кількості сімей з дітьми, котрі перебувають на обліку, як отримувачі державних соціальних допомог, інформаційною базою яких є вибірки даних з інформаційно-пошукових систем Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ, Управлінь соціального захисту населення, Центрів соціальних служб та Служб у справах дітей, Центрів пробації, Центрів соціально-психологічної реабілітації. Правовою основою роботи є Конституція України, Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї (домогосподарства) для усіх видів соціальної допомоги» № 632 від 22 липня 2020 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» № 1751 від 27 грудня 2001 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» № 250 від 24 лютого 2003 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок допомоги на дітей, які виховуються в багатодітних сім'ях» № 250 від 13 березня 2019 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати

аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місцезнаходження їх невідоме» № 189 від 22 лютого 2006 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, у тому числі з інвалідністю, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу» № 552 від 26 червня 2019 р., закони та підзаконні акти України, якими визначені правові засади організації та здійснення соціальної підтримки сімей у кризових станах. а також ратифіковані Україною міжнародно-правові акти щодо захисту прав дитини, ювенальної юстиції та відновного правосуддя.

Результатом дослідження є розробка практичних рекомендацій для удосконалення чинної системи надання державних допомог сім'ям з дітьми та розробку соціального проекту, спрямованого на ресоціалізацію неповнолітніх, які виховуються в сім'ях, які є отримувачами державних допомог сім'ям з дітьми та потребують додаткової підтримки. Рекомендації можуть використовуватися управліннями соціального захисту, службами у справах дітей, місцевою та регіональною владою, як додаткове джерело методичних рекомендацій для соціальної роботи з сім'ями.

Теоретичні результати деяких з опрацьованих питань дослідження знайшли своє відображення у публікації до Днів студентської науки в Черкаському державному технологічному університеті на тему: «Роль служб ювенальної пробації у зменшенні правопорушень серед неповнолітніх осіб» (ДОДАТОК А).

Включені до збірника матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Психологічна підтримка сімей з дітьми в період карантину» за грантової підтримки національного фонду досліджень України, що реалізується інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України тези на тему: «Нові виклики щодо надання соціальних послуг в умовах пандемії на COVID-19» 29

листопада 2021 року.

Участь у роботі конференції з соціального забезпечення «Соціально-орієнтована економіка: теорія та практика соціального забезпечення» з тезами на тему «Соціальна реабілітація учасників АТО в сучасних умовах» опубліковані у збірнику наукових робіт учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції з соціального забезпечення (м. Черкаси, 2-4 червня 2020 р.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та сутність соціального захисту сімей з дітьми в Україні

Суспільно склалося, що соціальний захист сімей з дітьми в системі політико-економічних інструментів врегулювання негативних суспільних явищ посідає чільне місце серед інших питань в Україні. Нині, створення умов для запобігання кризових станів у сім'ях, де виховуються неповнолітні — має високий пріоритет та не втрачає своєї актуальності, особливо у період воєнного стану. Необхідність застосування істотно нових методів з боку уповноважених органів та громадськості обґрунтовується складним становищем в країні та сукупністю соціально-економічних негараздів, пов'язаних із ризиками, серед яких найгостріше постають проблеми активних бойових дій в окремих областях країни, окупація частини території, обмеженість доступу до базових потреб родини, невпинний ріст неповних сімей, де виховуються неповнолітні підвищення явища інвалідності серед дітей та дорослих, безробіття та інше. Історичні передумови соціального захисту сімей з дітьми осіб залишаються предметом досліджень багатьох учених, серед яких І. С. Андрієнко, Н. Б. Болотіна, С. М. Синчук, О. А. Ярошенко, М. В. Кравченко, Л. М. Черенько, О. М. Пономаренко, Е. О. Лібанова, А. Х. Степанюк, К. Є. Ігошева, В. М. Кудрявцева, І. М. Сирота, Л. Н. Шумило та інших. Аналіз явища малозабезпеченості як загально-національної проблеми та їх причин їх виникнення проводили такі вчені, як: О. В. Беца, І. А. Вартилицька, М. Р. Гета, Н. Б. Хуторська, В. М. Пекарчук, Т. А. Денисова, І. С. Яковець, Д. В. Ягунов, А. Х. Степанюк та інші. Визначені науковцями у доробках теми переважно розглядаються у законодавчо-

правовому просторі, не беручи при цьому до уваги аспекти соціально-психологічного типу та причини, які зумовили настання випадку виключення родини із повноцінних суспільних відносин. Функціонування системи соціального захисту сімей з дітьми в Україні досліджували такі вчені, як К. В. Бориченко, Н. В. Шульга, К. Ю. Мельник, Н. П. Борецька, А. М. Балашов, І. К. Бевз, В. Ю. Тарусова, проте, відсутні праці, де були б запропоновані шляхи подальшого розвитку та удосконалення чинної системи призначення державних соціальних допомог у період воєнного стану. Соціальний захист сімей з дітьми має тривалу історію, але, попри безперервність цього явища, діяльність, пов'язана з застосуванням інструментів впливу на його врегулювання, постійно змінювала свої форми та методи.

При формулюванні поняття соціального захисту сімей з дітьми необхідно дослідити загальні та особливі характеристики, які визначають його як єдине ціле, а саме: сферу суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, коло осіб, що мають право на такий соціальний захист, особливості та види соціальних ризиків, що є підставою здійснення окремих форм та видів соціального захисту, його ознаки [3]. За визначенням В. В. Форманюк, поняття соціального захисту – є окремою ланкою суспільних відносин, що існує у державно-організованому суспільстві та має за мету забезпечення достатніх можливостей окремої особистості та родини в цілому для її всебічного розвитку і нормальної життєдіяльності [1]. Вітчизняна вчена Н. П. Андрійчук розглядає соціальний захист сімей з дітьми як відносно масовий соціальний феномен, що виражається у статистичній сукупності фактів наявності кризового стану родини на певній території за відповідний період часу [2].

На думку П. І. Шевчука система соціального захисту сімей з дітьми покликана виконувати дві основні функції:

- пом'якшувати наслідки бідності (реабілітаційна функція) через надання короткотермінової адресної допомоги;
- запобігати бідності (превентивна функція), що досягається

запровадженням умов для участі громадян у соціальному страхуванні під час свого активного періоду життя. Перша функція має, зазвичай, характер пасивної підтримки тих членів суспільства, які з певних причин опинились у скрутному економічному становищі, що допомагає їм уберегтися від зuboжіння. Друга полягає у захисті доходу окремої особи і членів її сім'ї на випадок втрати працездатності (через старіння, хворобу, каліцтво) чи самої роботи і є активним заходом допомоги [5].

М. Л. Захаров і Е. Г. Тучкова, будучи прихильниками широкого підходу, вважають, що соціальний захист населення – це більш універсальна, ніж соціальне забезпечення, система підтримки населення, зорієнтована не тільки на класичні соціальні ризики (старість, інвалідність, втрата годувальника тощо), але й на ризики, привнесені у життя суспільства своєю ринковими відносинами (вимушена обмеженість у правах внаслідок неможливості повноцінно брати участь у житті суспільства, спричинена важким соціальним станом, що найбільш характерно для сімей з дітьми) [4].

Відповідно до ст. 46 Конституції України, де зазначено, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Описане в Конституції право реалізується за допомогою загальнообов'язкового державного соціального страхування за рахунок сплати страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що часто є єдиним джерелом існування родини, відповідають рівню прожиткового мінімуму, встановленого законом та не можуть бути нижчими.

Нині відповідно до теорії права соціального забезпечення загально визнаним є широкий підхід до визначення поняття соціального ризику. Відповідно до визначення О. Є. Мачульської, соціальний ризик – це вірогідність погіршення матеріального становища в результаті втрати

заробітку чи іншого трудового доходу, зниження рівня життя нижче прожиткового мінімуму, а також у зв'язку з необхідністю додаткових витрат на утримання дітей та інших членів сім'ї, що потребують сторонньої допомоги, та створюють необхідність соціального захисту зі сторони держави [5].

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» № 1533-III від 31.03.2023 р. під страховим ризиком передбачають наявність обставин, внаслідок яких особи можуть втратити роботу і потребують матеріальної підтримки та соціальних послуг за цим Законом. Соціальні ризики як підстава набуття людиною права на соціальний захист і, відповідно, соціальне страхування передбачені в міжнародних актах – конвенціях і рекомендаціях МОП: № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення (1952 р.), № 128 про допомогу по інвалідності, старості та в разі втрати годувальника (1967 р.) тощо. Відповідно до наведених міжнародних актів соціальними ризиками, які є основою для набуття людиною права на соціальний захист і соціальне страхування, є: тимчасова непрацездатність, вагітність і пологи, необхідність догляду за хворою дитиною, хворим членом сім'ї, хвороба, інвалідність, старість тощо [7]. У науковій юридичній літературі соціальний ризик розуміють як можливість настання матеріальної незабезпеченості в результаті відсутності заробітку або доходу з об'єктивних соціально значимих причин, а також у зв'язку з додатковими витратами на утримання дітей та інших членів родини, які потребують допомоги, задоволення потреб у медичних і соціальних послугах [7]. Наведене визначення в цілому відображає сутність соціального ризику, оскільки останній – це не тільки можливість матеріальної незабезпеченості внаслідок втрати заробітку, а й випадки матеріального обтяження особи в певних життєвих ситуаціях.

Державні допомоги сім'ям з дітьми – це перелік видів державної соціальної підтримки, котрі надаються відповідно до наявного статусу

родини та вичерпним переліком умов, яким має відповідати отримувач допомоги, що співвідноситься з відповідним законодавчим актом та спрямований на охорону прав і свобод людини й громадянина, забезпечення їх базових потреб. Реалізація завдань щодо запобігання та протидію потраплянню у складні життєві обставини сімей з дітьми — це обов'язкова діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, у тому числі громадських організацій, спрямована на виявлення та усунення причин і умов, які створюють стан, за якого у родини відсутні можливості самостійного забезпечення та реалізацію власних базових потреб без додаткового втручання уповноважених осіб чи представників органів соціального захисту.

Для створення умов протидії негативним соціальним явищам, які безпосередньо чи опосередковано мають властивість завдати шкоду економічному, психологічному, соціальному чи іншому стану сім'ї застосовується комплекс заходів суб'єктів реалізації державної політики й суспільства. Механізм надання державної допомоги сім'ям з дітьми в системі соціального захисту населення регулюється відповідними підзаконними актами, якими керуються відповідальні за призначення державних допомог та надання соціальних послуг особи. Беручи до уваги вищезазначене, заходи з протидії дії негативних соціальних явищ, котрі здатні вплинути на життєдіяльність родини є частиною системи соціальної політики загалом. Установи, що входять до системи соціального захисту сімей з дітьми схематично зображені на рис. 1.1.

Відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-ІІ від 16.09.2022 р. здійснення соціального захисту сімей, в яких виховуються неповнолітні покладається в межах визначеної компетенції на:

- Міністерство соціальної політики України
- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей;

– Державна служба України у справах дітей;

Рис. 1.1. Державний механізм організації соціального захисту сімей з дітьми

- Служби у справах дітей
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;
- уповноважені підрозділи органів Національної поліції;
- Центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді
- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).
- інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни.

Під соціальним захистом сімей з дітьми у цьому Законі слід розуміти комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру, здійснення яких покладається на суб'єктів, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки [15].

Варто відзначити важливу роль Національної соціальної сервісної служби України, як центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики. Цей орган здійснює реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення, захисту прав дітей, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та за дотриманням прав дітей [11]. Визначальними причинами, під впливом яких родина опиняється у складних життєвих обставинах, потребує отримання державних допомог сім'ям з дітьми та додаткової підтримки з боку уповноважених органів є:

- стереотипно налаштоване середовище, у якому здійснюється становлення родини як суспільного осередку під негативним впливом якого формується їх світогляд, життєві цінності та орієнтири на майбутнє;
- відсутність мотивації до зміни організаційного ладу в родині, самостійного пошуку шляхів вирішення нагальних проблем;
- страх родини звернутися за допомогою при перших ознаках виявлення проблеми, з якою самостійно впоратися неможливо;
- неналежний рівень самоосвіти та інформаційної обізнаності представників родини;

- брак правової освіти та необізнаність в особливостях устрою державного соціального забезпечення;
- нерозуміння сутності та наслідків асоціального стилю життя;
- незалученість вихованців родини до програм розвитку, дозвілля, гурткової роботи, спорту та культури;
- безвідповідальне батьківство;
- необхідність постійного догляду за малолітньою дитиною або дитиною з інвалідністю;
- брак просвітницької роботи серед отримувачів державних соціальних допомог про можливості самопомоги. Покращення матеріального стану та вирішення поширених соціальних проблем.

Причини, що впливають на неефективність надання державних допомог сім'ям з дітьми представлені на рис. 1.2. у Діаграмі Ісікави.

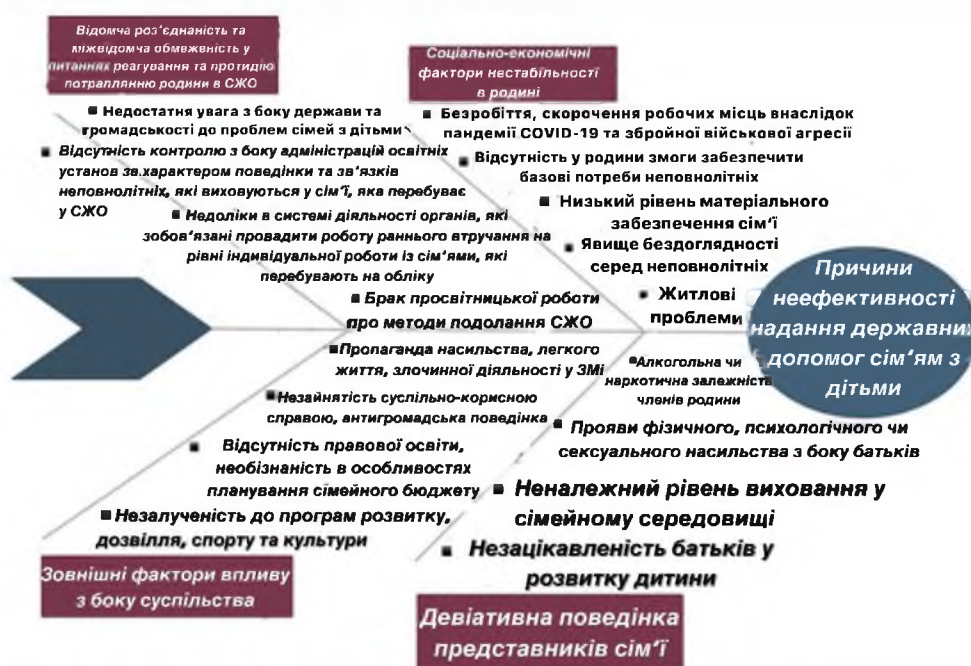

Рис. 1.2. Основні причини, що зумовлюють перебування родини у складних життєвих обставинах

На підставі визначених причин перебування родини у складних

життєвих обставинах розглянемо детальніше кожен із наведених пунктів.

Однією з найсуттєвіших причин перебування родини за межею малозабезпеченості є соціально-економічні фактори нестабільності в родині та в країні в цілому. Безробіття, скорочення робочих місць, зокрема, у період з березня 2020 року внаслідок запровадження загально-національного карантину в зв'язку з пандемією COVID-19, а з лютого 2022 року з початком повномасштабної збройної агресії проти України. Запроваджений у державі воєнний стан, руйнування інфраструктури, окупація частини областей, загроза для життя та здоров'я громадян вже має значний вплив на поширення кризових станів серед родин з дітьми. Відповідно до даних Національного інституту стратегічних досліджень станом на січень 2023 року прямих збитків зазнали щонайменше 109 великих і середніх підприємств різних форм власності, а загальна сума збитків оцінюється в 13 млрд дол. [3]. За оцінкою експертів, 19 17 % приватних та державних підприємств з-поміж великих та середніх зруйновано повністю, ще 90, що конвертується у 83 % — пошкоджено частково [7]. Як результат вищезазначеного, відбулися істотні зміни у сфері трудової діяльності населення, достатнього рівня забезпечення базовими потребами та зайнятості. Як наслідок ракетних обстрілів, енергетичної проблеми, відсутністю електропостачання погіршилася діяльність усіх без винятку суб'єктів економічної діяльності, відповідно до цього значно скоротилася пропозиція до працевлаштування, виникла тенденція до скорочення вже існуючих робочих місць, що стало викликом для працездатного населення, котре має на утриманні неповнолітніх в і так складний час. За даними Міністерства економіки України, станом на початок листопада 2022 р., повністю припинили свою діяльність 12,4 % малих та 8 % мікропідприємств; майже зупинили роботу – 24,6 % та 22,5 %; працювали частково – 33,2 % та 31,9 % підприємств відповідно. Тобто лише близько 40 % малих та мікропідприємств працюють на повну потужність. Така ситуація негативно вплинула на індекс активності бізнесу, який знизився до 35 % [6].

Щоб утриматися на ринку в умовах війни, компанії змушені переглянути свої витрати, зокрема – на оплату праці. Заходами щодо оптимізації витрат стали: переведення працівників на 0,5 ставки; скорочення кількості робочих годин; оформлення відпустки без збереження заробітної плати.

Так, з початку повномасштабної війни 1 320 тис. (28 % від загальної кількості) працівників середнього, малого та мікробізнесу було скорочено, 18 % відправлено у відпустку та 22 % зменшено заробітну плату [4]. Згідно з офіційною статистикою Державної Служби зайнятості, станом на 1 січня 2023 р., статус безробітного мали 186, 5 тис. осіб за наявності 21,2 тис. одиниць вакансій. Відповідно, на одне вакантне місце претендувало майже дев'ять офіційно зареєстрованих шукачів роботи [10].

Водночас кількість офіційно зареєстрованих безробітних зменшилася внаслідок зняття з обліку тих, які мігрували за кордон та були мобілізовані до лав ЗСУ. Наведена статистика також не враховує осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях. Окрім того, не всі безробітні зареєстровані у державній службі зайнятості. За оцінками Міністерства економіки, на початку 2023 р. чисельність безробітних становила 2,6 млн осіб, а за оцінками НБУ – близько 4,2–4,8 млн осіб [5]. Безробіття чоловіка створює умови для малозабезпеченості родини, перебування за межею бідності та злиденного становища, що створює напругу та виникнення кризи в сім'ї.

Економічна залежність жінки від чоловіка створює ситуацію несаможиттєвості та неможливості забезпечити нормальне існування, особливо тоді, коли суспільство, і, зокрема роботодавці не хочуть надавати роботу та упереджено ставляться до жінки, яка має дитину вважаючи її «непридатною» до виконання робочих і службових обов'язків, таким чином позбавляючи її єдиного джерела заробітку та сприяють автоматичному потраплянню у економічну залежність від чоловіка. Звісно ж, коли виникає необхідність знайти хоч якесь тимчасове житло – жінка не має навіть мінімальних заощаджень.

Відсутність у родини змоги забезпечити матеріальні потреби неповнолітнього може сформувати в нього, або його представника стійку мотивацію до вчинення корисливих злочинів, що мають на меті незаконне отримання користі, коштів, матеріальних благ, неофіційного працевлаштування, що в результаті зумовить ще складніший стан, соціальну безвідповідальність наслідки якого здатні зруйнувати подальший устрій життя та майбутнє особи, що не досягла повноліття. Малозабезпеченість та злидні сім'ї зумовлюють ситуацію виключення окремих представників родини з суспільних відносин, психологічної, соціальної напруги в сім'ї та поза нею, матеріальної неможливості реалізації плану розвитку забезпеченості потреб.

Домашнє насильство є одним із найчастіших злочинів в Україні, яке вчиняється щодня та має негативний вплив на родинні відносини. Насильство над жінками та дітьми в сім'ї найчастіше і майже ніколи не є єдиною протиправною дією з боку чоловіка, а перетворюється у аб'юзерські насильницькі стосунки, які продовжуються роками, включають в себе застосування усіх різновидів насильства і мають за собою непоправні наслідки, руйнування сімейних зв'язків, психологічні, фізичні травми, але особлива гострота даної проблеми виникає тоді, коли насильство відбувається в сім'ї по відношенню до дітей, які в силу свого віку не здатні чинити опір, захиститися та звернутися за допомогою.

За офіційними даними Національної поліції України, у 2022 році надійшло 244 381 звернення з приводу фактів домашнього насильства, що є на 40% більше, ніж у 2021 році (144 394) та на 15% більше, ніж у 2020 році (208 748) і на 41% більше, ніж у 2019 році (141 814) [12]. Варто зрозуміти, що домашнє насилля – це злочин кримінального характеру, що не має виправдань. Особливо гостро постає питання насильства тоді, коли це стосується дітей, за оприлюдненою статистикою, яка стала доступною при голосуванні за Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за

актами насильства у сім'ї або є їхніми вимушеними учасниками а майже 70% жінок піддаються різним формам знущань і принижень. Дитина, що стала свідком насильства – вже є постраждалою від насильства [2].

За даними ООН, близько 4-х мільйонів українських жінок страждають від насилля в родині щорічно. І тільки 10-15% звертаються по допомогу. В Україні від домашнього насилля у рік гине приблизно 600 жінок. Розрахунки, проведені Інститутом демографії і соціальних досліджень на замовлення Фонду народонаселення ООН, говорять про те, що щорічно 1,1 млн українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї, і більшість з них - мовчать.

У зв'язку зі збройною агресією проти України, активна фаза якої триває з 24.02.2022 року, багато родин позбулися власного житла, а то і загалом міста проживання та змушені були стати переселенцями в межах країни або виїздити за кордон. Вимушені зміни та стрес, пережитий у період військових дій можуть змінювати сприйняття реальної загрози та небезпеки, зокрема пережиті події можуть створити ілюзію безладдя, хаосу та вседозволеності і відтак — спотворити уявлення про реальний стан благополуччя родини. Спосіб життя осіб у сім'ї має вирішальний вплив на формування особистості неповнолітніх утриманців, їх звички, схильності, модель поведінки та приклад для наслідування. За даними ДУ «Центр пробації» у 45% правопорушень безпосередній вплив на схильність до його вчинення неповнолітнім мали члени з близького сімейного кола правопорушника [4]. Цим визначається взаємопов'язаність між скрутним становищем родини, дією згубних звичок, малозабезпеченістю та результат виховання дитини у майбутньому. Варто зазначити тенденцію, що діти, які виховуються у малозабезпечених, багатодітних, неповних асоціальних родині та перебувають на обліку як отримувачі допомог часто зазнають впливу насильства, зокрема фізичного, психологічного, сексуального або економічного характеру, відчують постійний психологічний дискомфорт у подальшому житті у зв'язку з травмою, отриманою з боку батьків, членів

родини або оточуючих. У майбутньому це може проявлятися схильністю до вчинення насильницьких дій, антисуспільної поведінки та спалахів агресії, що з великою імовірністю можуть призвести до злочину. Неповнолітні особи, які потерпають від будь-якої форми насильства в сім'ї мають переконання, що жорстокість — прийнятна форма людських відносин. Захист неповнолітніх від жорстокого поводження з боку членів родини, попередження насильницьких дій є однією з головних завдань органів та служб, що провадять роботу з неповнолітніми особами та сім'ями, в яких ті виховуються. У роботу щодо припинення та попередження насильства щодо дітей здійснюється активне залучення працівників ювенальної превенції, органів опіки та піклування, представників соціальної та педагогічної спільнот, співробітників медичних та психологічних служб. Проте, незважаючи на спільні зусилля, що спрямовані на створення ефективної системи соціального захисту щодо дітей, мають місце проблеми з-поміж яких відомча обмеженість і міжвідомча роз'єднаність, відсутність єдиних методичних і системних підходів в організації профілактичної роботи, ігнорування профілактичної спрямованості в роботі з дітьми і сім'єю, відсутність законодавчих норм і правозастосовної практики щодо захисту і реабілітації жертв, що посилюється правовою неписьменністю і недовірою населення до правоохоронних органів, відсутність ефективно діючої і доцільно організованої реабілітаційної системи, що визначають прогалини та недоопрацювання даній сфері.

Виховання дитини у сприятливому сімейному середовищі є пріоритетною формою задля забезпечення та формування соціально-прийнятної поведінки. Варто зауважити, що саме в родині формується характер неповнолітнього та життєві цінності, які у майбутньому здатні зіграти вирішальну роль. З розвитком суспільства батьки все більше почали перекладати обов'язок виховання власних дітей на школу, вчителів, телебачення та соціальні мережі. Нині поширеною тенденцією є пріоритет перегляду телевізора або час в соціальних мережах на противагу живому

батьківському спілкуванню, таким чином брак уваги та часу на розвиток дитини є однією з головних причин втрати контролю над власним чадом. Розповсюдженою є практика, коли телебачення пропагандує та поширює у сюжетах насильство як одну з форм поведінки, модель легкого життя, злочинність, як можливість заробітку, алкоголізм та інші залежності, що негативно впливають на сприйняття життя та майбутнього загалом. Незацікавленість батьків або осіб, що їх замінюють у вихованні дітей становлять особливу загрозу суспільству. Покинуті напризволяще діти є більш схильними до впливу негідних ідей, бездоглядність та соціальне сирітцтво змушують неповнолітнього здобувати засоби для існування незаконним способом прирікаючи себе на постійні законно-заборонені пошуки матеріальних благ.

Наступним аспектом, який є одним з визначальних причин, що впливає на неефективність надання соціальних послуг є відомча обмеженість та міжвідомча роз'єднаність у питаннях реагування та протидії негативним аспектам, які поширені серед родин, в яких виховуються неповнолітні особи, зокрема недостатня увага з боку держави та громадськості до проблем родини, відсутність механізму дослідження та опитування учнівської молоді віком від 12 до 18 років для визначення методів усунення наявних негараздів. Поведінка та характер зв'язків неповнолітніх мають контролюватися з боку адміністрацій освітніх установ, особливо за тими особами, які перебувають в складі сім'ї отримувачів державних соціальних допомог та послуг. На основі цих спостережень та досліджень повинна проводитись робота спільно з психологами та соціальними педагогами для подальшого попередження чи усунення девіантної поведінки в неповнолітнього.

Робота органів та служб, які уповноважені здійснювати заходи щодо запобігання та протидії перебування родини з дітьми в складних життєвих обставинах є недостатньо активною. Практично відсутнє провадження просвітницької роботи у закладах освіти, де навчаються неповнолітні, котрі мають імовірність включення до груп ризику. Вищезазначену проблему

посилює і те, що обмежені повноваження окремих органів не дають змоги вести супровід конкретної родини від початку звернення за допомогою до ознак поліпшення соціального, економічного, психологічного добробуту родини. Зумовлено це тенденцією постійного спрямування необхідних завдань на інші органи, що зумовлює низку проблем та незручностей як для спеціалістів, так і для самої родини.

До причин, котрі очолюють проблему неефективності чинної системи надання державних соціальних допомог сім'ям з дітьми, що в результаті безпосередньо визначає потрапляння родини у складні життєві обставини, з котрими самостійно впоратись вона не має змоги є безробіття батьків, незайнятість представників родини суспільно-корисною справою та його незалучення до програм розвитку, спорту, культури, волонтерства та дозвілля.

Необізнаність в особливостях несення відповідальності подання недостовірних даних, відсутність правової освіти є основопричиною того, що часто заявник при звернення за призначенням державних соціальних допомог часто приховують свій реальний майновий стан та наявність доходів, внаслідок цього виникає проблема відсутності адресності надання грошової підтримки, недоцільне використання державних коштів у період воєнного стану і обмеженості матеріальних ресурсів та виникнення переоплати незаконно отриманих коштів. Заявник до кінця не усвідомлює усієї відповідальності за подання достовірності задекларованих благ та власного становища, а посилається на необізнаність, аби уникнути покарання. В зв'язку з необхідністю зменшення поширення цієї тенденції варто підвищити увагу до проведення просвітницько-правових заходів, спрямованих на отримувачів державних соціальних допомог.

Кримінологами зафіксовані такі соціально-обтяжуючі дефекти психофізіологічного та інтелектуального розвитку дітей, котрі виховувались у напружених сімейних відносинах:

- різні порушення психофізіологічного розвитку, які сталися у

період внутрішньоутробного розвитку, пологів, у ранньому дитячому віці (зловживання матір'ю алкогольними напоями, наркотиками в період вагітності; черепно-мозкові травми у дитинстві; загальносоматичні та інфекційні захворювання);

- очевидно виражені, починаючи з дитячого віку, нервовопатологічні риси характеру і патохарактерологічні реакції (крикливість, плаксивість, підвищена образливість, роздратованість, афектність, імпульсивність тощо);

- рання алкогольна неврастенія;

- фізичний і соціальний інфантилізм;

- виражене відставання у фізичному розвитку, включаючи дефекти зовнішнього вигляду, які «компенсуються» агресивною поведінкою;

- знижений рівень інтелектуального розвитку, що ускладнює сприйняття соціальної інформації та створює труднощі у спілкуванні з однолітками [10].

Здійснивши аналіз психофізіологічних особливостей неповнолітніх осіб, які перебувають у сімейних формах виховання родини, котра довгий час знаходиться у складних життєвих обставинах, варто відзначити той факт, що схильність до асоціальної поведінки може бути розвинутим не у всіх неповнолітніх однаково, і в цьому випадку необхідно визначити основні напрями обставин, що були вирішальними:

- родини, котрі опинилися у складних життєвих обставинах раптово у зв'язку з випадковими подіями, які неможливо було передбачити, до прикладу втрата годувальника, що передбачає отримання допомоги на кожного утриманця до 18 років або до 23 років за умови навчання за денною формою;

- сім'я, що потребує додаткової державної допомоги у негативній життєвій ситуації, що зумовила нестійку реакцію, так звані «ситуативні отримувачі», прикладом є внутрішньо переміщені особи, котрі перебувають

на обліку за тимчасовим місцем перебування та отримують допомогу на проживання;

– особи, потребують допомоги внаслідок домінуючої негативної спрямованості, мають схильність до асоціальної девіантної поведінки, що продовжується довгий час, супроводжується станом, за якого без соціальної підтримки держави навіть мінімальне функціонування неможливе;

– родини, що перебувають на обліку як отримувачі допомоги внаслідок стійкої антисуспільної налаштованості батьків і є виявом його ставлення до соціальних цінностей.

Така типологія допомагає виділити не лише основні типи отримувачів державних допомог, а й вирішувати питання їх реінтеграції, проведення індивідуальної профілактичної роботи з урахуванням особистих характеристик. Науковці вважають «соціальну відлученість» головною причиною неможливості розвитку родини, коли вона опиняється поза існуючим суспільством внаслідок неповноцінної соціалізації. Виділяють також негативний вплив засобів масової інформації, збільшення кількості бездоглядних дітей, недоліки чинного законодавства, нестабільність суспільного устрою, конфлікт між батьками та дітьми, безвідповідальне батьківство [5].

Причини й умови безвідповідального батьківства – це ті ж негативні соціальні явища та процеси, що спричиняють малозабезпеченість загалом. Водночас їх дію конкретизовано на рівні детермінування соціальної підтримки цієї групи щодо характеру відсутності мотивації до поліпшення власного становища, пов'язаної із соціально негативними потребами й інтересами сімей, які опинилися в умовах кризи. Протидія явищу неблагополуччя — це, насамперед, удосконалення мережі державних установ, діяльність яких зосереджена на профілактичній і соціально-реабілітаційній роботі з сім'ями, створення умов зниження бездоглядності неповнолітніх. Необхідна організація підготовки, навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів спеціалістів управліннь соціального

захисту, служб у справах дітей, Національної поліції щодо роботи із сім'ями, розроблення механізмів державного забезпечення дотримання вимог забезпечення захисту прав дітей.

1.2. Законодавчо-правові засади функціонування механізму надання державної допомоги сім'ям з дітьми

Соціальна підтримка сім'ї залишається однією з найактуальніших проблем в Україні на шляху до становлення суспільства, котре у своїх діях керується принципами та приписами закону, особливо щодо тих рішень, що стосуються майбутнього та безпеки дітей, що перебувають у сімейних формах виховання та прагнуть до створення належних умов для досягнення добробуту у суспільстві. Нині в Україні функціонує розгалужена система збору, обробки та аналізу уповноваженими органами адміністративних даних щодо сімей з дітьми, які перебувають на обліку як отримувачі державних допомог. Така діяльність регламентується такими законодавчими актами:

- Законом України «Про державну статистику» від 17.09.1992 № 2614-ХІІ;
- Законом України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ;
Законом України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI;
- Програмою розвитку державної статистики до 2023 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 № 222;
- наказом Державної служби статистики «Про затвердження Порядку подання електронної звітності до органів державної статистики» від 12.01.2011 № 3 [8].

Центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері сім'ї та дітей і виконує завдання, що сприяють профілактиці правопорушень серед неповнолітніх осіб є Міністерство соціальної політики.

Діяльність Міністерства соціальної політики у цій сфері регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України» № 423 від 17 червня 2015 р. та Наказом Міністерства соціальної політики України «Про методичні рекомендації із соціальної роботи сімей з дітьми» № 1019 від 20.10.2015 р. Цими документами визначається порядок та методи роботи з родинами, які перебувають на обліку як отримувачі державних соціальних допомог тільки фахівцями управлінь соціального захисту, соціальних служб, але і фахівцями органів пробації, ювенальної превенції, представниками Національної поліції, фахівцями служб у справах дітей, соціально-реабілітаційних центрів, представниками органів державної влади та іншими закладами, які працюють з складними родинами.

Основними функціями надавачів соціальних послуг та допомог у вищезазначених напрямках є: 1). Планування роботи щодо забезпечення адресної допомоги сім'ям, спрямованої на повернення їх до повноцінного життя та до сімейного оточення. 2). Проведення оцінки потреб сім'ї у наданні соціальних послуг. 3). Складання плану соціального супроводу особи, яка перебуває у складних життєвих обставинах та сприяння його здійсненню. 4). Участь у реалізації пробаційних програм. 5) Сприяння працевлаштуванню, влаштуванню на навчання, допомога в оформленні документів. 6). Створення можливості щодо залучення до роботи з дітьми близького сімейного оточення та місцевої громади. 7). Співпраця з іншими установами та організаціями, що працюють із сім'ями, з метою забезпечення професійної допомоги в процесі ресоціалізації та інтеграції.

Перед початком роботи з сім'єю спеціалістами проводиться аналіз життєвого досвіду родини, її здатність розуміти про причини та наслідки власних дій та рішень, особливості сімейного виховання, наявність негативних явищ у житті, в тому числі насильства у сім'ї. З'ясування цих аспектів є надзвичайно важливим, адже справа в тому, що коли вищезазначені явища мали місце у життєдіяльності родини, то до працівника

уповноваженої установи під час роботи буде недовірливе ставлення, тому процес встановлення контакту та налагодження стосунків між отримувачем та надавачем послуг буде більш тривалим та залежатиме від емоційного та психологічного стану членів родини, то, відповідно, і процеси соціальної реабілітації та реінтеграції, адаптації до нових умов займуть більше часу.

Під час психологічної підтримки представників родини фахівцями уповноважених установ, а також при наданні особі соціальних послуг використовуються різні форми та методи роботи: бесіди та консультування; лекції, тренінги, відеолекторії, тематичні дискусійні клуби, засідання за круглим столом; спостереження за дитиною, батьками або особами, що їх замінюють, інтерв'ю; групи відновлення та взаємодопомоги; спільні відвідування спортивних секцій, творчих гуртків, дитячих громадських організацій; виконання дитиною певних практичних завдань індивідуально чи разом з дорослим, спілкування з яким є для неї значущим [7].

Слід зазначити, що досягнення бажаних результатів є практично неможливим без свідомої та вмотивованої участі родини у пропонованих заходах. Тому важливим є власне усвідомлення батьків та наявність стійкої мотивації до змін. У результаті проведених заходів здійснюється аналіз досягнутих цілей, зокрема визначаються фактори, що вплинули на зміни у способі життя та поведінки отримувача послуг, в тому числі трансформацій, що відбулися за період реінтеграції та перелік позитивних життєвих навичок, які були здобуті та котрі сприятимуть кращій адаптації до нових умов життя.

Результати здійсненого аналізу враховуються у подальшій підготовці висновку щодо ресоціалізації, корекції соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості та інтеграції родини у суспільне життя. В подальшому, за наявною потребою проводиться контроль роботи проведеної з отримувачем послуг, зокрема аналіз: по-перше, результатів співпраці управлінь соціального захисту, служб у справах дітей та Центрів пробації та інших щодо проведення реінтеграційних програм щодо неповнолітніх; по-друге, ефективності методології та заходів, що були

використані у наданні соціальних послуг.

Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері соціальної підтримки сімей з дітьми та здійснює профілактичні заходи щодо протидії впливу негативних соціальних явищ на життєдіяльність родини, проведення соціальної роботи та надання державних соціальних допомог є Управління соціального захисту відповідного територіального підпорядкування. Діяльність Управлінь соціального захисту координується Міністерством соціальної політики та законодавчо врегульована постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про управління соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації» № 458 від 22 травня 2008 р. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну соціальну службу України» № 458 від 22 травня 2019 р., регулюється здійснення контролю за роботою служб у справах дітей, проведення заходів у сфері соціально-правового захисту сімей з дітьми, запобігання їх малозабезпеченості.

Органи Національної поліції України відіграють важливу роль у діяльності щодо профілактики та запобігання злочинності серед неповнолітніх осіб. Діяльність щодо проведення превентивної діяльності щодо неповнолітніх регламентується статтею 23 Закону України «Про Національну поліцію» №40-4 від 01.05.2022 р., Законом України «Про профілактику правопорушень» № від 29.12.2009 р., Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № від 01.01.2020 р., Законом України «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» № 20-95 від 21.01.1995 р., наказом Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» № 1044 від 19.12.2017 р. та інші, де визначенні основні терміни, поняття, завдання, описаний механізм взяття родини на профілактичний облік та перелік подальших заходів з корекції антисуспільної поведінки. Зокрема, в документі

наголошено про важливість співпраці з іншими установами у питаннях забезпечення прав родини, та, зокрема, неповнолітніх, які в них виховуються. Окрім вищезазначеного органами Національної поліції здійснюється ряд заходів щодо запобігання домашньому насильству вчиненому у родині, здійснення взаємодії з іншими органами, організація заходів, спрямованих на подолання ознак та наслідків протиправних діянь серед учнівської молоді, реалізації індивідуальних профілактичних заходів щодо представників родини.

Керуючись Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 09.02.2017 №1824-VIII, який визначає факт того, що служби у справах дітей виступають законними представниками забезпечення інтересів дітей та мають повноваження на проведення соціально-виховних заходів, що сприяють запобіганню та профілактиці правопорушень серед неповнолітніх. Зокрема, у статті 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 09.02.2017 №1824-VIII зазначено, що «органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, здійснюють соціальний захист дітей і профілактику правопорушень серед неповнолітніх» [23]. Під соціальним захистом дітей у Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 09.02.2017 №1824-VIII мається на увазі застосування комплексу заходів і засобів соціально-економічного та правового врегулювання, щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання соціальної підтримки.

Відповідно до Законів України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII, «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 № 2558-III, «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII, «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 09.02.2017 №1824-VIII, постанови Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 № 896, соціальні послуги щодо неповнолітніх, які виховуються у родинах, які перебувають у складних життєвих обставинах:

- законності та забезпечення прав дитини;
- відношення до дитини як до найвищої цінності;
- адресність та кваліфікований підхід, враховуючи індивідуальні особливості дитини;
- інтереси та потреби дитини як пріоритет у наданні соціальних послуг;
- інтегрований підхід, надання соціальних послуг відповідно до оцінки потреб дитини та середовища, в яке вона інтегрується;
- добровільна участь чи відмова неповнолітнього в отриманні послуг;
- міжособистісна взаємодія між отримувачем та надавачем послуг, груповий підхід у розв'язанні складної життєвої ситуації дитини та її сім'ї, подання запитів для співпраці між державними та неурядовими організаціями в інтересах та забезпечення ефективного соціального супроводу;
- забезпечення конфіденційності отриманої інформації під час роботи з неповнолітніми.

Останніми роками внесено зміни до ряду нормативно-правових актів, що спрямовані на удосконалення законодавства у сфері надання державних соціальних допомог, поліпшення стану соціальної підтримки та профілактичної роботи, створення ефективної системи захисту від соціальних ризиків. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» № 1751 від 27 грудня 2001 р. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» № 1751 від 27 грудня 2001 р. визначає умови призначення і виплати таких видів державної допомоги сім'ям з дітьми, а саме: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; допомога при народженні дитини; допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомога на дітей одиницями матерям; допомога при усиновленні

дитини; допомога на дітей, хворих на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, на дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, яким не встановлено інвалідність.

Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» № 250 від 24 лютого 2003 р. регулює призначення і виплати малозабезпеченим сім'ям, які постійно проживають на території України, а також іншим малозабезпеченим сім'ям у випадках, установлених законом, які з поважних або незалежних від них причин мають середньомісячний сукупний дохід менший від прожиткового мінімуму для сім'ї [8]. Призначення і виплата державної соціальної допомоги здійснюються структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, виконавчими органами міських рад міст обласного значення, за задекларованим місцем проживання уповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї. Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та середньомісячним сукупним доходом малозабезпеченої сім'ї [10].

Розмір прожиткового мінімуму для сім'ї залежить від її складу і визначається як сума прожиткових мінімумів, розрахованих і затверджених відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення. До прикладу, для розрахунку державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям керуються такими прожитковими мінімумами, що продемонстровані у табл. 1.1. Державні соціальні допомоги, розмір яких визначається як різниця сукупних прожиткових мінімумів до загального середньомісячного доходу родини сукупного представників родини обчислюється відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Порядок обчислення

середньомісячного сукупного доходу сім'ї (домогосподарства) для усіх видів соціальної допомоги» № 632 від 22 липня 2020 р.

Таблиця 1.1

**Розміри прожиткових мінімумів для відповідних категорій для
призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у
2023 році**

Категорія осіб	Розмір прожиткового мінімуму (грн.)
Працездатна особа	1207,80
Непрацездатна особа	2093,0
Діти до 6 років	2953,60
Діти від 6 до 18 років	3682,90
Особи від 18 до 23 років за умови навчання	3489,20

Постановою Кабінету Міністрів України «Порядок допомоги на дітей, які виховуються в багатодітних сім'ях» № 250 від 13 березня 2019 р., регулюється призначення ДСД на третю і кожен наступну дитину з місяця, в якому було подано заяву з усіма необхідними документами, та виплачується щомісяця по місяць досягнення дитиною 6-річного віку включно. У разі коли в сім'ї одночасно народилося двоє і більше дітей, внаслідок чого сім'я набула статусу багатодітної, виплата допомоги здійснюється на кожен таку дитину. Допомога призначається у розмірі 2100 гривень [12].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місцезнаходження їх невідоме» № 189 від 22 лютого 2006 р., та призначається дитині віком до 18 років та у разі, коли: 1) відомості про одного з батьків (платника аліментів), які внесено до Єдиного реєстру боржників у зв'язку з несплатою ним аліментів; 2) стосовно одного з батьків здійснюється кримінальне провадження або він перебуває на примусовому лікуванні, у місцях позбавлення волі, якого визнано в установленому порядку недієздатним, а також перебуває на строковій військовій службі; 3) місце проживання (перебування) одного з батьків

не встановлено [13].

Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, у тому числі з інвалідністю, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу» № 552 від 26 червня 2019 р. Цей Порядок визначає механізм призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, у тому числі з інвалідністю, які перебувають у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», а також сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за батьків-вихователів і прийомних батьків, які здійснюються за рахунок коштів, передбачених у загальному фонді державного бюджету Мінсоцполітики за відповідною програмою [14].

Отже, законодавча база сфери соціального захисту сімей з дітьми є досить розгалуженою та охоплює всі питання щодо сприяння вирішення кризових ситуацій, що, власне, і є першопричиною перебування родини за межею малозабезпеченості або виникнення інших незалежних раптових причин. Наявність відповідних нормативних документів для призначення різних допомог забезпечило створення високоефективної та результативної системи заходів, спрямованих на ресоціалізацію та реінтеграцію окремих індивідів, які перебувають у родинних відносинах. Також ними передбачено забезпечення уповноважених органів інформацією про повну картину соціального стану на етапі дослідження причин, що призвели до умов складних життєвих обставин. Проте, в дійсності уповноважені органи цікавляться складною родиною лише тоді, коли спосіб життєдіяльності родини, вчинки її представників або інше можуть загрожувати життю,

здоров'ю та нормальному розвитку вихованців. Таким чином, сфера соціального захисту починає займатися заявником на етапі, коли первинні заходи врегулювання відносин є вже неефективними. Раннє втручання передбачає організацію комунікації між такими родинами з обов'язковим вжиттям заходів для їх ресоціалізації та запобігання повторненню подібного стану, але коли ситуація вже передбачає радикальні дії, втручання працівників Національної поліції, поміщення неповнолітніх в заклади інтернатного типу, пробаційний нагляд, вилучення дітей — повернення до нормального життя значно ускладнюється.

Підсумовуючи результати теоретичного дослідження нормативно-правових засад функціонування механізму надання державних соціальних допомог сім'ям з дітьми в Україні, варто зауважити, що попри позитивні тенденції подолання та профілактики кризових станів, вагомим недоліком у роботі органів, служб та установ, відповідальних за проведення профілактичної та соціальної роботи, надання соціальних, освітніх та інших видів послуг, є відсутність дієвих програм профілактики і корекційних планів супроводу, надання послуг дітям та їх сім'ям, спрямованих на зменшення впливу факторів ризику, які зумовлюють неможливість забезпечення базових потреб [32]. Продемонстровано, що в Україні існує розгалуджена правова система, якою врегульовано функціонування установ, котрі провадять роботу щодо соціальної підтримки категорійних сімей з дітьми.

Проте, послуги, які мають змогу отримати потребуючі, здебільшого мають напрям поверхневої допомоги у вигляді грошового забезпечення, а не на подолання факторів, що зумовили такий стан. Створення умов для забезпечення виконання більшості функцій, пов'язаних з профілактикою та протидією негативного впливу соціальних ризиків покладено на органи соціального захисту. Разом з тим ефективна профілактика малозабезпеченості та злиденності, формування ціннісних життєвих орієнтирів та правосвідомості громадян, у тому числі шляхом навчально-виховного впливу, невід'ємно пов'язана з діяльністю інших органів, служб та

установ, зокрема Міністерства освіти та науки, Національної поліції, Обласних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Однак на сьогодні не визначено спільних заходів з об'єднання зусиль усіх органів у сфері профілактики вищезазначених ризиків та забезпечення реабілітації осіб, що перебувають на обліку. Системна роз'єднаність державних інститутів не дає змоги досягти позитивних результатів головним чином у сфері захисту дитини від негативного середовища та повною мірою реалізувати державну політику у сфері соціального захисту.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи результати теоретичного дослідження нормативно-правових засад функціонування механізму надання державних соціальних допомог сім'ям з дітьми в Україні, варто зауважити, що попри позитивні тенденції подолання та профілактики кризових станів, вагомим недоліком у роботі органів, служб та установ, відповідальних за проведення профілактичної та соціальної роботи, надання соціальних, освітніх та інших видів послуг, є відсутність дієвих програм профілактики і корекційних планів супроводу, надання послуг дітям та їх сім'ям, спрямованих на зменшення впливу факторів ризику, які зумовлюють неможливість забезпечення базових потреб [32]. Продемонстровано, що в Україні існує розгалужена правова система, якою врегульовано функціонування установ, котрі провадять роботу щодо соціальної підтримки категорійних сімей з дітьми.

Проте, послуги, які мають змогу отримати потребуючі, здебільшого мають напрям поверхневої допомоги у вигляді грошового забезпечення, а не на подолання факторів, що зумовили такий стан. Створення умов для забезпечення виконання більшості функцій, пов'язаних з профілактикою та протидією негативного впливу соціальних ризиків покладено на органи соціального захисту. Разом з тим ефективна профілактика малозабезпеченості та злиденності, формування ціннісних життєвих

орієнтирів та правосвідомості громадян, у тому числі шляхом навчально-виховного впливу, невід'ємно пов'язана з діяльністю інших органів, служб та установ, зокрема Міністерства освіти та науки, Національної поліції, Обласних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Однак на сьогодні не визначено спільних заходів з об'єднання зусиль усіх органів у сфері профілактики вищезазначених ризиків та забезпечення реабілітації осіб, що перебувають на обліку. Системна роз'єднаність державних інститутів не дає змоги досягти позитивних результатів головним чином у сфері захисту дитини від негативного середовища та повною мірою реалізувати державну політику у сфері соціального захисту.

РОЗДІЛ 2

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАХОДІВ ЩОДО НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ В ПОЛТАВСЬКОМУ РАЙОНІ ТА ЇХ РЕЗУЛЬТАТИ ЗА 2019-2023 РР

2.1 Аналіз поширення явища перебування сім'ї з дітьми у складних життєвих обставинах в Полтавському районі за 2019-2023 рр

У теоретичному розділі дослідження нами було виявлено низку причин та умов, що передують такому стану родини, за якого повноцінне забезпечення базових потреб є неможливим. Досліджені основні засади функціонування механізму надання державних соціальних допомог сім'ям з дітьми та методи запобігання явищу малозабезпеченості в Україні. Зокрема, досліджено нормативно-правовий функціонал, яким регламентуються умови та порядок, врегулювання сфери соціального захисту, що стосується надання державної допомоги сім'ям, котрі опинилися у складних життєвих обставинах, обґрунтовано пропозиції щодо можливості його удосконалення і подальшу імплементацію в соціальну систему України. Нині існує необхідність аналізу тенденцій, які визначають рівень поширення явища незахищеності на підставі статистичних даних. Для встановлення відповідності щодо співвідношення видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у порівнянні з іншими пріоритетними напрямками, слід проаналізувати показники застосовані у 2023 році. Варто зазначити, що тенденція асигнувань державних коштів на соціальний захист населення продовж останніх років відзначається неухильним зростанням. Для порівняння у 2022 р. на статті витрат, що пов'язані з соціальним захистом було виділено 376,26 млрд грн коштів державного бюджету, що на 19,74 млрд грн перевищує показник 2021 р. В сукупності за 2019–2021 рр. значення фінансування державних соціальних програм показали тенденцію до росту в 1,3 рази. У підсумку оцінки напрямів

асигнувань у сферу соціального захисту населення, вказано, що вони зазнали істотних змін у періоді з 2021–2022 рр. в результаті реформування підходів до порядку фінансування програм соціальної дії. Значно знизилася фінансування випадків непрацевдатності (у 5,7 раз), соціальний захист сімей з дітьми (у 18,3 разів), але кошти на соціальний захист інших категорій населення збільшилися у 7,3 разу. Це зумовлено тим, що бюджетні програми соціального захисту було переведено із фінансування з місцевих бюджетів на пряме фінансування з державного бюджету [14]. Порівняння видатків державного бюджету на соціальний захист з іншими пріоритетними сферами показано на рис. 2.1.

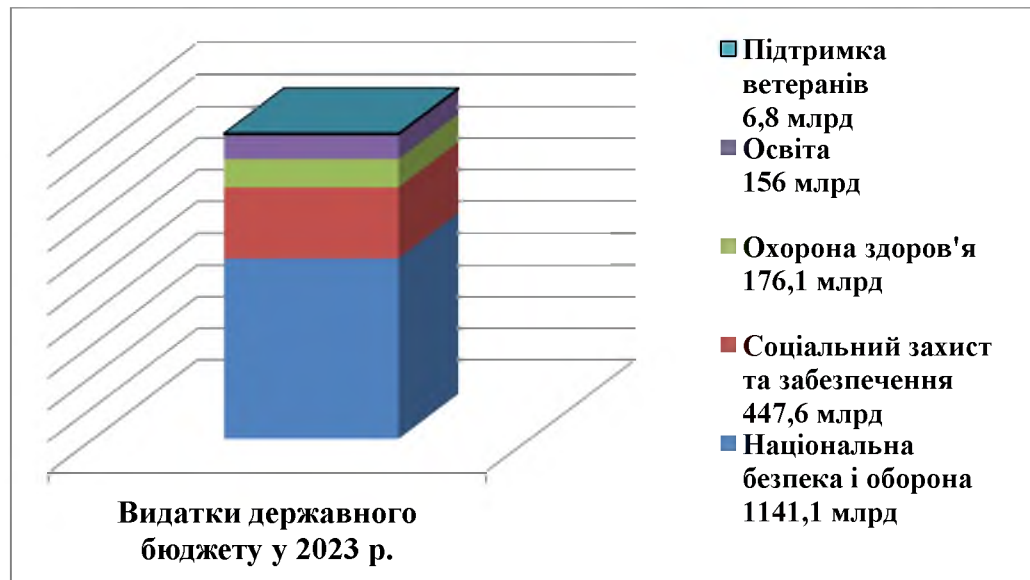

Рис. 2.1. Видатки державного бюджету на пріоритетні сфери у 2023 р.

З 447,6 млрд видатків державного бюджету на соціальний захист та забезпечення млрд на 2023 рік визначено такі пріоритетні напрями забезпечення соціальних програм:

— 271, 8 млрд грн – фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду;

— 86, 1 млрд грн – соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини. Зокрема: 17,4 млрд грн – надання державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з

інвалідністю, 57,6 млрд гривень – допомога внутрішньо переміщеним особам на проживання;

— 53,5 млрд грн – підтримка малозабезпечених сімей. Зокрема: 37,9 млрд грн – надання пільг і житлових субсидій громадянам, 15,5 млрд грн – державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям;

— 26,9 млрд грн – соціальний захист дітей та сім'ї;

— 3,6 млрд грн – соціальний захист осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю;

— 0,5 млрд грн – оздоровлення і відпочинок дітей, які потребують особливої уваги [21].

Відповідно до даних інформаційних систем Міністерства соціальної політики України кількість справ отримувачів допомоги малозабезпеченим сім'ям, в яких на утриманні неповнолітні діти протягом у 2023 році мають незмінну тенденцію та залишається найчисельнішою категорійною групою. Вважаємо, що така нечувана кількість отримувачів ДСД малозабезпеченим сім'ям пов'язана з тим, що в Україні здебільшого механізм видатків на забезпечення виплат допомог визначається відповідно до категорійного підходу, що взаємопов'язано з реальною відсутністю ефективних дієвих інструментів забезпечення адресності контролем щодо безпосередньої потреби отримувача у державній підтримці у вигляді нарахувань. Як наслідок, урегулювання кола отримувачів державних допомог щоразу збільшується, а умови щодо них – спрощуються. Нині, в кризових умовах вичерпності бюджетного ресурсу такі умови для нецільового використання державних коштів є неприпустимим. Поширення ідей соціального популізму у нашій державі було завжди притаманним, навіть щодо прийняття рішень у складний для цього час. Наприклад, коли держава прагне включити якнайбільше число осіб для спрямування на них заходів соціальної підтримки у умовах обмеженого бюджету, то в такому разі, дієвість таких соціальних програм є сумнівною. Для наочної демонстрації, варто лише проаналізувати кількість отримувачів ДСД малозабезпеченим сім'ям у розрізі

областей станом на 31.10.2023, що продемонстровано у табл. 2.1. [39].

Таблиця 2.1

**Надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям
в Україні станом на 31.10.2023 р.**

Область	Кількість сімей				Середній розмір допомоги, грн	
	Які звернулися за допомогою		Яким призначено допомогу		У тому числі	
	у містах	у селах	у містах	у селах	у містах	у селах
Україна	692358	439659	243592	371659	3265,38	4159,84
Вінницька	9468	17556	8136	14689	6615,65	5495,68
Волинська	4608	20195	3845	18469	3824,21	4759,51
Дніпро	28245	13485	26489	11948	2581,22	2945,67
Донецька	25496	8264	22365	6598	3029,74	3644,59
Житомирська	7254	18459	6548	17359	2685,31	3580,0
Закарпатська	4165	19483	3471	17469	4672,94	4922,30
Запорізька	15116	15569	24591	12595	2860,11	4659,38
Івано-Франківська	12849	51489	11486	48379	3154,57	3318,97
Київська	5942	6942	4926	5952	2169,29	3345,54
Кіровоград	12589	11236	10246	10256	3008,23	3128,69
Луганська	7006	6289	6518	6668	2658,30	2965,28
Львівська	15869	28364	13256	27956	2945,56	3958,67
Миколаївська	12485	14623	12248	14126	3358,27	3846,15
Одеська	19224	29334	16245	28126	3194,51	4013,91
Полтавська	10569	13649	9154	12598	2469,14	3862,73
Рівненська	8426	39845	7894	38549	2459,84	5943,46
Сумська	15849	9246	12948	8156	2349,45	3492,61
Тернопільська	5281	17695	5008	15843	3331,71	3998,16
Харківська	21875	16521	19548	14598	2358,16	3459,72
Херсонська	7246	14265	6254	12731	2754,27	3597,33
Хмельницька	10228	14365	8954	13124	3184,20	3497,59
Черкаська	9867	11456	8561	10268	2758,11	4586,37

Інформація, відображена в таблиці точно демонструє, що явище малозабезпеченості має високі показники в усіх обласних центрах країни, так само як і кількість отримувачів допомоги у територіальному розрізі проживання у сільській або міській територіальній громаді. Найбільше число отримувачів ДСД малозабезпеченим родинам у сільській місцевості перебуває у Івано-Франківській області, а саме 51 489 тис. родин. Це пов'язано з високим рівнем народжуваності, щільною агломерацією проживання у гірських місцевостях та великою кількістю багатодітних

родин. У лідерах перебуває також і Рівненська область з кількістю у 39 845 тис. родин, адже таке чисто отримувачів допомоги у сільській місцевості пов'язано з високим рівнем народжуваності та ідеологічно-суспільними традиціями. На противагу цьому, в Одеській області велика кількість отримувачів, пов'язана зі її статусом найбільшої області за величиною окремих районів. Найбільша кількість отримувачів у міській територіальній громаді проживає у місті Дніпро, котра становить 28 245 тис. осіб, найменша – у місті Луцьк 4 608 родин. Середній розмір допомог у сільських місцевостях є вищим у кожному з випадків, адже це пояснюється нижчим рівнем доходів, котрі враховуються при розрахунку середньомісячного сукупного доходу родини, неповною зайнятістю населення, потребою у догляді дітей до 3-ох років, перебування представників сім'ї на обліку в Центрі зайнятості як таких, що перебувають у пошуках роботи, значно нижчий рівень заробітних плат та наявність грошового забезпечення лише за умови отримання державних допомог, тобто як єдиного джерела отримання доходу.

Відповідне до поставлених умов, вимог та принципів фінансування соціальних програм – має чільне місце у забезпечення прав громадянина. Куруючись концепцією соціального включення категорійних груп населення, необхідність імплементації принципів соціальної рівності, значущості набувають питання щодо розробки, пошуку інтеграції нових підходів у чинну систему соціального захисту. Незважаючи на те, що фінансове забезпечення соціальної політики здійснюється за рахунок коштів різних економічних агентів, в Україні серед них абсолютна перевага відповідає державі. Можливості, централізовані на місцевому та державному рівні мають статус не тільки осередку формування дохідної частини переважного числа населення, працевлаштованого у бюджетній сфері, а й статус пріоритетної умови для реалізації державних бюджетних програм, що мають дію на рівень виконання зобов'язань щодо соціального захисту населення, фінансової підтримки актуальних послуг та програм.

До того ж, відповідно до чинного воєнного стану існує практика неодноразового залучення недержавних структур до надання соціальних послуг, але дня ефективної дії цього механізму існує ряд проблемних питань, які варто вирішити: 1) відсутність чіткого правового формулювання змісту соціальної послуги; надмірно ускладнена процедура внесення надавача соціальних послуг до спеціального реєстру; 2) надмірність вимог до оцінювання якості наданих соціальних послуг; 3) дефіцит ресурсів за умов їх пріоритетного спрямування на потреби захисту України [15].

У зв'язку виникненням низки соціально-економічних проблем, що пов'язані з наслідками пандемії, загальнонаціональним карантинном, зростання рівня безробіття, збройної агресії — удосконалення адресності допомог щоразу ускладнюється. Навіть попри невинне зростання числа отримувачів державних соціальних допомог в усіх областях країни. Проаналізуємо кількість отримувачів державних соціальних допомог в Управлінні соціального захисту населення Полтавської районної військової адміністрації, в розрізі видів у яких на утриманні перебувають неповнолітні у 2022 та 2023 році.

Статистичні дані, відображені у таблиці 2.2., джерелом яких є відомості інформаційно-пошукових систем Управління соціального захисту Полтавської районної військової адміністрації, відображають чинну кількість отримувачів державних соціальних допомог станом на 31.10.2023 року у розрізі видів. Так, у 2022 році показник числа отримувачів ДСД малозабезпеченим сім'ям, які на утриманні мають неповнолітніх дітей в порівнянні з попереднім 2021 роком зменшився на 37 випадків станом на 1 листопада 2023 р. – кількість отримувачів становить 134 родини, Така ж тенденція до зменшення спостерігається щодо отримувачів державної соціальної допомоги на дітей одиноким матерям, число яких у 2022 році становила 149 представників, в той час, у 2022 році цей показник відповідає 121 особі (рис. 2.1).

Таблиця 2.2

**Кількість отримувачів державних соціальних допомог в УСЗН
Полтавської РВА, в розрізі видів у яких на утриманні перебувають
неповнолітні у 2022 та 2023 році**

Вид допомоги	Кількість отримувачів у 2022 році	Кількість отримувачів у 2023 році
ДСД малозабезпеченим сім'ям	134	171
ДСД при народженні дитини	1065	1342
ДСД на дітей одиноким матерям	121	149
Допомога на догляд за хворою дитиною, якій не встановлено інвалідність	3	2
ДСД на дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	6	4
ДСД при усиновленні дитини	5	5
Тимчасова ДСД дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце їх знаходження невідоме	9	7
ДСД на дітей, над якими встановлено опіку та піклування	24	20
ДСД на дітей, які виховуються в багатодітних сім'ях	176	162
ДСД дітям з інвалідністю	196	152
Відшкодування вартості послуг догляду за дитиною до 3-х років муніципальна няня	3	11

Показники кількості отримувачів деяких видів допомоги наведено далі.

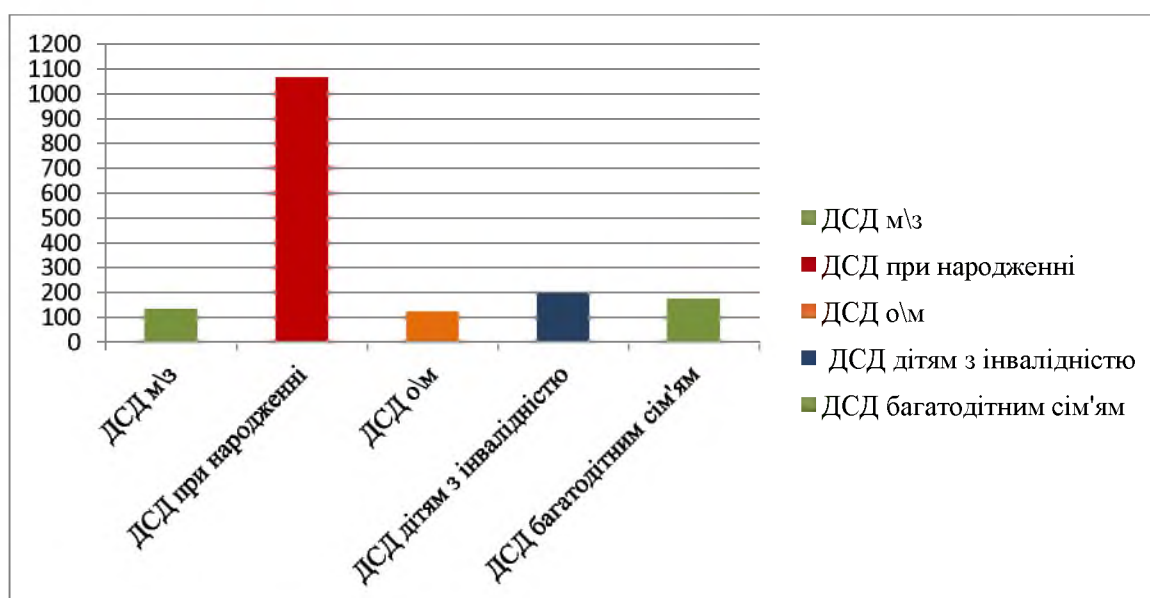

Рис. 2.2. Показники кількості отримувачів деяких видів допомог в УСЗН Полтавської РДА у 2023 році

Такі порівняльні показники до зменшення у 2023 році щодо вищезазначених допомог пояснюється тим, що головними умовами для призначення родині коштів є отримання ними доходів, котрі не перевищуються сукупність прожиткових мінімумів на родину та сплати працездатними представниками сім'ї, які досягли 18-річного віку ЄСВ.

Проте, із початком повномасштабної збройної агресії з боку РФ та запровадженням воєнного стану в країні Міністерством соціальної політики був поширений наказ, що містив у собі інформацію щодо необхідності автоматичного продовження низки видів допомог, а саме: ДСД малозабезпеченим сім'ям; ДСД на дітей одиноким матерям; ДСД на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; ДСД на дітей, хворих на тяжкі захворювання; ДСД дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів; ДСД особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю; ДСД особам, які здійснюють догляд за особами з інвалідністю I та II групи внаслідок психічного розладу; СД особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю.

Таким чином, отримувачам допомог на цей період надавалося продовження допомоги без передбаченого раніше звернення. Такий механізм спричинив велику кількість неправомірного отримання допомог, відсутність забезпечення принципу адресності, неналежний моніторинг щодо цільового використання державних коштів та виникнення чималих переplat, які мають безповоротний характер. Це рішення було чинним по 31.12.2022 року, з станом на 01.01.2023 з переліку допомог, котрі мали автоматичне продовження було виключено ДСД малозабезпеченим сім'ям та допомоги на дітей одиноким матерям. В результаті, ця умова передбачила численну кількість відмов у призначенні допомог у зв'язку з несплатою ЄСВ та отримання сукупного середньомісячного доходу, який перевищує прожитковий мінімум на родину.

За інформацією Міністерства соціальної політики України, кількість отримувачів державних допомог на початку року завжди вища, проте до

кінця року цей показник істотно зменшується. У період з 01.01.2023 року по 31.10.2023 р. в Управлінні соціального захисту Полтавської районної військової адміністрації кількість поданих заяв на призначення державних соціальних допомог сім'ям з дітьми у сукупному становить 746 випадок, що на 53 звернення більше у порівнянні з аналогічним періодом з 01.01.2022 року по 31.10.2022 року, показник якого складає 693 випадки, див. порівняльні таблиці додатків А та Б. Станом на 31.10.2023 року більша звернень за призначенням стосується встановлення факту малозабезпеченості та отримання додаткової підтримки з боку держави. Варто відзначити, що кожен 2-ий отримувач допомоги малозабезпеченим сім'ям має статус одинокої матері щодо неповнолітніх утриманців відповідно до статті 135 частини 2 Сімейного кодексу України та є одночасно отримувачами допомоги на дітей одиноким матерям див. рис. 2.2. [5].

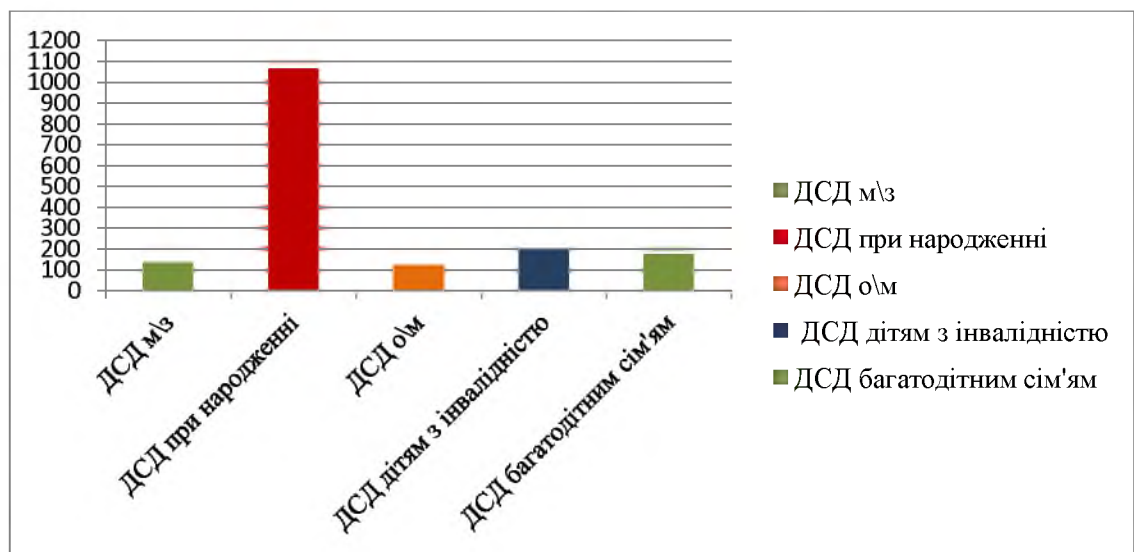

Рис. 2.2. Показники кількості отримувачів деяких видів допомог УСЗН Полтавської РДА у 2023 році

Згідно з даними рисунку 2.2. необхідно акцентувати увагу, що останніми роками значно збільшується кількість дітей з інвалідністю, що демонструє рівень дитячої інвалідності в країні загалом. Варто зауважити, що головною особливістю специфіки аналізу статистичних даних у питанні рівня соціальної нужденності серед населення є те, що дані про факти кризових станів багатьох сімей є дещо латентними і, зокрема, існує високий

рівень приховування реальної картини та кількості випадків. Перш за під цей аспект підлягають побутові непорозуміння та насильство у сім'ях з дітьми, яке є прихованим, жертвами якого стають особи, які знаходяться у найближчому оточенні дитини, або, власне жертвою є сама дитина, що є неприпустимим. Дитина, що стала свідком насильства уже є потерпілою. Неповнолітні, які часто стають свідками асоціальної поведінки, нездорових прикладів з боку дорослих, зазнають психологічного, фізичного, економічного або сексуального насильства у сімейних формах виховання – переймають це як форму людських відносин і легко піддаються негативному впливу.

Проведений власний аналіз та дослідження при призначенні допомог підтверджує, що 73% заявників та працездатних повнолітніх членів родини на час отримання допомоги вели асоціальний та безконтрольний спосіб життя, ніде не навчалися та не працювали, зокрема, частка осіб-отримувачів, що перебувають на обліку, здійснюють догляд за дитиною до 3-ох років, що співвідносить до 42% від загальної кількості отримувачів, є особами з інвалідністю – 36%, перебувають на обліку в центрі зайнятості – 11%, працевлаштовані – 11%. Підсумовуючи, до переліку соціальних ризиків у наш час варто додати народження дитини та догляд за нею до 3-ох річного віку, адже розмір допомоги при народженні дитини та соціально-економічний стан населення нині не відповідають потребам сьогодення.

За даними Національної поліції у 2020 році неповнолітніми особами скоєно 4090 тисяч кримінальних правопорушень, у 2019 році цей показник становив 4040 тисяч, що на 10% менше, аніж за аналогічний період 2020 р. Найчастіше неповнолітні правопорушники виховувалися в неповних сім'ях, де існує нездоровий клімат родинних відносин, зафіксовані факти насильства, сім'я є економічно нестабільною, не в змозі забезпечити базові потреби. У середньому неповнолітніми кожні 2 години вчинялось кримінальне правопорушення. В той же час стосовно дітей скоєно 3040 тисячі кримінальних правопорушень, з них 2020 тисяч –

розкрито (рис. 2.3.) [4].

Рис. 2.3. Статистика вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень в Україні у 2019-2020 роках [4].

Як результат роботи підрозділів ювенальної превенції та Центрів соціальних служб, у 2023 році спостерігаються позитивні тенденції у профілактиці злочинності серед дітей. Зокрема, зменшилася на 17% кількість дітей, які вчинили кримінальні правопорушення, а кількість таких протиправних діянь скоротилася на 5% [10].

За статистичними показниками, кількість отримувачів допомог серед сімей з дітьми у структурі соціального захисту загалом по Україні та Полтавському районі зокрема — протягом найближчих років зберігатиметься на тому ж рівні. Все буде залежати від суттєвих соціально-економічних змін та покращення стану в сімейно-побутових питаннях родинних осередків, напрямом розвитку правової демократичної держави, у законотворчій та правозастосовній діяльності щодо запобігання кризових станів серед родин, у яких на вихованні перебувають діти, загалом від тенденцій перебування за межею бідності у регіоні, рівня безробіття. Спільна, зосереджена робота суспільства й держави, спрямована на усунення негативних явищ, процесів зниження рівня нужденності, а також попередження й профілактики перебування родин у складних життєвих обставинах, котрі провокують

потребу в додатковій державній підтримці — є мірилом успіху на шляху державної політики у сфері соціальної підтримки сімей з дітьми. Удосконалення чинної системи адресного підходу та протидії соціально-економічних викликів на особливо вразливі групи населення містить у собі ряд завдань, вирішенню яких необхідний комплексний теоретично-прикладний та практичний підхід як з боку суспільства, небайдужих громадян, так і органів соціального захисту, юстиції, Національної Поліції, Центрів пробації, Служб у справах дітей, органів ювенальної превенції, соціальних служб та удосконалення їх методів організації роботи. Насамперед, найголовнішим у впровадженні програм та заходів, головною метою яких є протидія та запобігання умовам, що створюють сприятливе середовище для закріплення соціальної напруги в суспільстві, головним чином шляхом забезпечення прав, визначених Конституцією України та свобод неповнолітнього як пріоритетного напрямку соціальної політики.

Важливим є аспект забезпечення сприятливих умов для організації ефективної правової та виховної просвітницької роботи серед учнів шкіл, ліцеїв та професійно-технічних училищ, побудова навчальних лекцій, наповнених інтерактивною, різноманітною інформацією та актуалізація інформаційно-аналітичного і матеріально-технічного забезпечення профілактичної діяльності у відповідності до вікової категорії слухачів. Необхідно забезпечити залучення до прослуховування інформації та проведення лекцій про особливості економічної самостійності неповнолітніх, дорослих, батьків та опікунів учнів, що посилить рівень обізнаності суспільства у цьому питанні. Потребує посилення роботи відповідальних органів у питаннях профілактики бездоглядності, безробіття, несприятливого вплив умов на неповнолітніх у суспільному середовищі і в сім'ях та ведення обліку таких осіб та сімей. Сучасні умови у провадиться робота щодо соціального захисту сімей з дітьми, надання їм соціальної підтримки та захисту з боку держави, економічної стабільності і самостійності, змоги забезпечити базові потреб вимагають удосконалення методик та заходів, що

сприяють соціальній адаптації отримувачів допомог та ресоціалізації неповнолітніх, які перебувають у скрутному соціально-економічному становищі, забезпечення законних інтересів неповнолітніх, зокрема захисту від жорстокого поводження, упередженого ставлення в суспільстві та булінгу серед однолітків.

2.2. Аналіз результатів надання державної допомоги сім'ям з дітьми в системі соціального захисту населення Полтавського району за 2019-2022 рр.

В Україні продовжується процес трансформації системи соціальних послуг, державних допомог на місцевому рівні. Пріоритетним напрямом якого є розширення спектру послуг, спрямованим на протидію соціальній вразливості, раннє виявлення та втручання для ефективної допомоги дітям та їх сім'ям. Реформа децентралізації посилює роль територіальних громад у цьому процесі. На поточному етапі важливо визначити, які саме політики мають реалізовуватися на національному та місцевому рівнях для соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення шляхом підвищення якості послуг та забезпечення сталості, безперервності та інтегрованості надання послуг [16].

Соціальні програми соціальної адаптації для осіб, які перебувають на обліку, як отримувачі державних допомог сім'ям з дітьми, в повному обсязі діють в Україні лише останні 4 роки, але результати їх застосування вже демонструють високу ефективність навчально-супроводжуючої моделі щодо родин у порівнянні з економічними заходами у застарілій системі соціального забезпечення. Серед переліку соціальних послуг особливим попитом користуються такі, як: денний догляд для дітей з інвалідністю, дітей з внутрішньо переміщених сімей — соціалізація та розвиток життєвих навичок дитини, інтеграція у суспільство, також це можливість для батьків

працювати, вирішувати питання з документами, здоров'ям тощо; екстренне (кризове) втручання — допомога постраждалим від сімейного насильства, правова допомога, надання притулку тощо; соціальний супровід — комплекс заходів, направлених на подолання чи мінімізацію складних життєвих обставин; консультування — допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, та шляхів їх вирішення; соціальна профілактика — навчання та просвітницькі заходи щодо соціальних послуг, здорового способу життя, толерантності, реагування на насильство тощо; посередництво/медіація — допомога у врегулюванні конфліктів, ведення переговорів та спорів; інформування; представництво інтересів.

За даними Департаменту соціального захисту населення Полтавської обласної державної адміністрації, станом на 31.10.2023 року 286 родин Полтавського району вже отримали можливість виправити ситуацію, що сталася у зв'язку з тривалим перебування у складних життєвих обставинах шляхом отримання вищеперелічених соціальних послуг [21]. Прядок надання соціальних послуг регулюється Законом України «Про соціальні послуги», яким, зокрема, окреслена теза про те, що надання соціальних послуг здійснюється за кошти місцевого бюджету шляхом ведення випадку, що передбачає певну послідовність етапів (проведення аналізу факторів, що спричинили до звернення за допомогою, прийняття заяви, оцінку переліку потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу заявника, проведення аналізу життєвих умов, подальшу розробку індивідуального плану реінтеграції, укладення договору, реалізацію поставлених завдань, контроль за результатами), варто зазначити, що процес розробки і виконання індивідуального плану складає до 10 робочих днів. З початком повномасштабного вторгнення Верховною Радою України був прийнятий 14 квітня 2022 року Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях».

Надання державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми не

обмежується лише державним типом повноважень, але й передбачає консолідовану співпрацю з іншими установами чи організаціями. До прикладу, успішним прикладом співпраці благодійного фонду з установами соціального захисту населення, у сприянні до покращення власного становища та добробуту є проект Департаменту соціального захисту населення Полтавської ОВА спільно з Благодійним фондом «Світло надії» у м. Полтаві. Співпрацюючи з Департаменту соціального захисту населення Полтавської ОВА спільно з управліннями та відділами соціального захисту в Полтавській області у 2021 році було розроблено та втілено на практиці пілотний проект, який передбачає комплексну роботу із категорійними групами населення та функціонує донині. Під час створення проекту було взято за основу приклад шведської програми реабілітації складних підлітків спільно з їх батьками. Програма має на меті повернути до суспільства осіб, які в силу незалежних або співзалежних від них обставин, перебувають на обліку як отримувачі допомог сім'ям з дітьми за допомогою реінтеграційних програм під назвою «Кімната майбутнього», адаптовану для України. В межах цього проекту відпрацьовуються методики оцінки ризиків і основних потреб родин, порядку виконання індивідуального плану соціально-виховної роботи із неповнолітніми та батьками, порядку його виконання й оцінки виконання, впровадження інноваційної роботи із представниками родини із залученням їх до суспільно-корисної роботи, благодійності, волонтерства, взаємодопомоги потребуючим, котрі є альтернативою до неактуального, цілком економічного підходу механізмі надання державної підтримки. Водночас розроблено реабілітаційні програми «Управління гнівом», «Менеджмент емоцій», «Життєві навички» та здійснено підготовку методичних рекомендацій щодо мотивації представників родини до зміни їхньої поведінки, уставлених моделей життєдіяльності та способу життя. За час роботи якого було реалізовано безліч проектів співпраці з благодійними організаціями та розроблено посібник в рамках реалізації проекту «Ресоціалізація та професійне навчання сімей, які опинились у складних

життєвих обставинах» Благодійною організацією «Світло надії» за фінансової підтримки Представництва DVV International в Україні.

У зв'язку з доведеною результативністю реінтеграційних програм під час реалізації пілотного проєкту у квітні 2021 році — Програма часткового соціального супроводу спільно з благодійними фондами для родин, які опинилися у складних життєвих обставинах була поширена на усю територію України. Загалом, з 2021 року, коли на базі системи соціального захисту розпочалася реалізація цієї Програми, 1486 уповноважених представників сім'ї об'єднаного відділу Полтавського району було поінформовано про можливість взяти в ній участь. Усього за час дії Програми відновлення було отримано згоду сторін у 242 випадках, що становить 35,9% від загальної кількості проінформованих. Станом на 31.10.2023 року передано 229 таких заяви на отримання соціальних послуг [18].

Наприклад, Міністерством соціальної політики було ініційовано відповідно до Наказу «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)» від 17.08.2016 № 892, можливість отримання соціальної послуги медіації, яка є добровільною та конфіденційною. За час дії програми в Полтавському об'єднаному районі проведено понад 213 премедіаційних зустрічей на предмет вирішення конфліктів, що виникли в родині або за її межами, після цього відбулося 132 загальні зустрічі зі сторонами [17]. У випадку досягнення згоди в процедурі медіації між сторонами укладалася відповідна угода про участь у заходах програми. Відбувається урахування виду шкоди, що були завдані у результаті конфлікту, сторони затверджують, що на момент погодження умов угоди сторони конфлікту зобов'язуються застосувати заходи для подальшого повного примирення та брати участь у рекомендованих спеціалістами проведення пробачійних програм, інших установ та організацій заходах ресоціалізації, запобігання повторному виникненню конфлікту, соціальної адаптації спрямованих на розвиток особистості, економічної самостійності та дають можливість родині усвідомити і виправити ситуацію. Відповідних угод

у період з 2019-2023 роки було укладено 113. Саме аспект соціальної адаптації та реінтеграції осіб, які є отримувачами державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми у межах комплексного застосування пробаційних та соціальних заходів впливає на зміну сприйняття власного становища, здобуття економічної самостійності, вчинків та корекцію можливої асоціальної протиправної поведінки в майбутньому. Участь представників родини, які перебувають у стані невирішеного конфлікту у медіаційних заходах є одним із визначальних важелів для усвідомлення ними сутності та рівня відповідальності за свої вчинки та рішення. Медіація, як процес, має свою структуру та принципи, що відрізняє її від процесу переговорів чи фасилітації, як ще одних форм посередництва. Так, перевагами медіаційного процесу є, перш за все, його конфіденційність.

За підсумками трирічної діяльності проекту у 168 випадках програма пройшла успішно. Так, із моменту реалізації програми надання соціальної послуги медіації, станом на 31 жовтня 2023 року 113 представників категорійних сімей успішно пройшли програму, покращили мікроклімат та взаєморозуміння у родинних відносинах. Ще стосовно 14 родин триває процес медіаційної послуги [19].

Участь у програмі медіаційної послуги дає потерпілим можливість:

- 1) відновити відчуття безпеки – знати, які кроки зроблено, щоб напруга не повторилася;
- 2) впоратися з негативними емоціями й переживаннями, бути почутим;
- 3) отримати від сторін конфлікту відповіді на питання, що стосуються його вирішення;
- 4) розвинути почуття відповідальності сторін і надати їм можливість для виправлення.

За результатами впровадження соціальної послуги медіації для родин, які перебувають у кризовому стані, складних життєвих обставинах або у конфліктній ситуації визначені важливі аспекти для її успішного проходження: роз'яснення неповнолітньому та його законному представнику ключових деталей участі у програмі відновлення, зокрема права самостійно надавати у судовому засіданні інформацію щодо результатів участі у

програмі після закінчення досудового розслідування; визначення реальних причин, що сприяли розвитку конфлікту; залучення психологів, соціальних служб, закладів освіти, інших партнерських організацій для проведення психокорекційної роботи та соціального супроводу родин, організації дозвілля неповнолітніх тощо. З метою здійснення моніторингу державної допомоги сім'ям з дітьми, контролю за фактом цільового використання коштів, забезпечення належних умов для повноцінного утримання та виховання дітей щомісячно узагальнюється інформація щодо кількості проведених перевірок та пропозицій щодо припинення виплати допомог щодо родин, де виховуються неповнолітні. До прикладу, у Полтавському районі з 01.01.2023 по 31.10.2023 рр. було проведено 275 вибіркового обстежень цільового використання коштів державних соціальних допомог спеціалістами соціальних служб, служб у справах дітей або уповноваженою особою, визначеною виконавчим органом ради об'єднаної територіальної громади (додаток В).

Результати впровадження заходів соціального захисту під час воєнного стану у національне законодавство надало змогу створити підтримуючі умови для функціонування категорійних груп населення та забезпечення базових потреб. Функціонування державної підтримки, дружньої до дитини та її родини, відповідає вимогам Конвенції про права дитини, що становить прагнення переходу України до європейських стандартів. Позитивні результати надання соціальних послуг доводять, що ефективність та довіра до реінтеграційної моделі адаптації до нових умов на противагу економічному методу є значно ефективнішою та визначає напрямок пріоритетного розвитку у цій сфері. Отже, здійснивши аналіз статистичних показників, інформаційної базою яких є Міністерство соціальної політики України, звіти та пошукові системи Управління соціального захисту Полтавської районної військової адміністрації були визначені основні тенденції, що зумовлюють поширення перебування на обліку сімей з дітьми, котрі перебувають у складних життєвих обставинах Полтавському районі та

Україні загалом за 2020-2023 роки. В ході аналізу було встановлено, що попри зниження питомої ваги кількості отримувачів допомог, це явище залишається об'єктом постійного удосконалення та потребує розробки ефективної державної політики для функціонування системи соціального захисту сімей з дітьми. Вважаємо, що найефективнішим заходом соціально-правового врегулювання, що сприятиме зменшенню кількості перебування на обліку сімей з дітьми є заміна економічної моделі у сфері соціального захисту на заходи ресоціалізації, що враховує первинні соціальні потреби родини, яка перебуває у складних життєвих обставинах. Проаналізовані статистично-кількісні показники, наданих державних допомог сім'ям з дітьми та відзначено рівень їх ефективності.

Висновки до розділу 2

Здійснивши аналіз статистичних показників, інформаційної базою яких є Міністерство соціальної політики України, звіти та пошукові системи Управління соціального захисту Полтавської районної військової адміністрації були визначені основні тенденції, що зумовлюють поширення перебування на обліку сімей з дітьми, котрі перебувають у складних життєвих обставинах Полтавському районі та Україні загалом за 2020-2023 роки. В ході аналізу було встановлено, що попри зниження питомої ваги кількості отримувачів допомог, це явище залишається об'єктом постійного удосконалення та потребує розробки ефективної державної політики для функціонування системи соціального захисту сімей з дітьми.

Вважаємо, що найефективнішим заходом соціально-правового врегулювання, що сприятиме зменшенню кількості перебування на обліку сімей з дітьми є заміна економічної моделі у сфері соціального захисту на заходи ресоціалізації, що враховує первинні соціальні потреби родини, яка перебуває у складних життєвих обставинах. Проаналізовані статистично-

кількісні показники, наданих державних допомог сім'ям з дітьми та відзначено рівень їх ефективності.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

3.1. Пріоритетні напрями розвитку державної політики в сфері соціального захисту сімей з дітьми в Україні

Актуальність розробки програм удосконалення надання державних соціальних допомог сім'ям з дітьми в Україні визначають статистичні дані, що демонструють обсяги державних асигнувань на виплату державних соціальних допомог (рис. 3.1.) кількість категорійних осіб, що перебувають на обліку в органах соціального захисту та є отримувачами державних допомог.

Рис. 3.1. Обсяги фінансування деяких видів соціальної підтримки у 2023 р. [18].

Не зважаючи на тенденцію до зменшення кількості отримувачів державних соціальних допомог сім'ям з дітьми — явище малозабезпеченості та потреби у додатковій підтримці залишається однією з найгостріших

проблем в українському суспільстві і потребує негайного врегулювання на державному рівні. Методики застосування профілактичних заходів щодо категорійних груп населення включають взаємодію державних структур та недержавних організацій. Поряд з центрами соціальних служб, службами у справах дітей, підрозділами Національної поліції, закладів охорони здоров'я контролем за умовами життєдіяльності родини, в якій виховуються неповнолітні займаються громадські організації, об'єднання, органи культури, дозвілля, спорту і туризму, Центри пробації. Однак, попереджувально-профілактична робота, яку ведуть установи й організації, що входять у систему забезпечення соціальної підтримки є недостатньо ефективною і зорієнтована великою мірою лише на суто матеріальну підтримку не нижчу за прожитковий мінімум. При цьому не застосовуються конкретні заходи, спрямовані на зміну поведінки та мислення представників родини та формування у нього корисних звичок, які сприятимуть ресоціалізації в суспільстві.

Нині, функціонування системи соціального захисту сімей з дітьми в Україні не відповідає економічній спроможності держави. Варто зазначити, що діючий механізм призначення державних соціальних допомог, компенсацій, послуг та інших видів соціальної підтримки є узагальненим, не узгодженим один з одним, існує явище протиріч та постійний дефіцит бюджетних надходжень для повного покриття зобов'язань перед громадянами. Понад міру спрощування призначення та отримання державних допомог зводить нанівець принцип адресності. Збільшення видів допомог знецінює ідею їх надання тим категоріям населення, які мають до цього найбільшу потребу. Відсутність достатнього контролю за цільовим використанням наданих коштів отримувачам, що визначає чималі втрати обмежених фінансових ресурсів. Виникнення великої кількості неправомірно призначених допомог, та численна кількість переплат, що є безповоротними. Відсутність законодавчо-встановлених обмежень щодо розміру допомог задля уникнення зростання соціальної напруги.

Отже, з метою вдосконалення системи соціального захисту населення має місце проведення етапу заходів, що покликані змінити неефективний устрій чинної соціальної системи надання державної допомоги сім'ям з дітьми в Україні, а саме:

- організація умов для функціонування державного та недержавного типу надання соціальних послуг громадянам;
- впровадження істотно-нових методів обліку категорійних груп населення;
- розробка єдиного програмного забезпечення для призначення та розрахунку усіх видів державних соціальних допомог;
- розширення повноважень соціальних інспекторів управлінь соціального захисту населення, щодо питання проведення вибіркового обстежень на предмет виявлення нецільового використання державних коштів отримувачами допомог;
- розробка програми умов для забезпечення цілковитої адресності державних виплат, способів виявлення рівня малозабезпеченості родин, які перебувають у кризовому стані;
- встановлення чітких обмежень при перевірці заявника на предмет потреби і додатковій державній підтримці, аналіз наявного майна, закріплення методів пошуку можливих прихованих доходів;
- надання переваги реінтеграційній моделі соціального супроводу замість економічної;
- адаптація надання державних соціальних послуг у умовах воєнного стану;
- збільшити роль суспільного контролю за цільовим використанням державних коштів;
- передбачення перевірок за умови надання допомоги спільно з недержавним сегментом надавачів послуг задля перешкоджання створення прихованих корупційних схем фінансування соціальних послуг.

В загальній складності для впровадження вищезазначених заходів існує необхідність залучення додаткових фінансових асигнувань поза межами державного бюджету, які нині обмежені або залучаються з пріоритетом на оборонну сферу. Отже, постає потреба у пошуку стейкхолдерів з перспективою подальшого розвитку мережі недержавних організаційних інститутів інститутів.

3.2. Реалізація заходів щодо реінтеграції неповнолітніх, котрі виховуються у родинах, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом розробки соціального проєкту «ПравоДію» та очікувані результати

Метою проєкту «ПравоДію» є залучення неповнолітніх осіб статі віком від 9 до 18 років, які виховуються у складі родини, котра є отримувачем державних допомог сім'ям з дітьми, знаходяться в складних життєвих обставинах та перебувають на обліку в Управлінні соціального захисту Полтавської районної військової адміністрації до спортивних занять з плавання. Цільовою аудиторією проєкту є неповнолітні особи, котрі потребують соціальної підтримки.

Завданнями проєкту «ПравоДію» є: 1) зниження рівня психологічної напруги серед неповнолітніх, родини яких перебувають у кризових станах та потребують додаткової соціальної підтримки; 2) залучення неповнолітніх до здорового способу життя та формування у них корисних звичок за допомогою спорту.

Обґрунтування необхідності проєкту. До цього в Полтавській області не здійснювалася організація подібних соціальних проєктів, що мали на меті соціальну адаптацію неповнолітніх осіб, котрі проживають тимчасові родинні складнощі. Анотація та опис проєкту зображені у додатку Е.

Варто зазначити, що Україна входить в п'ятірку найсильніших

спортивних країн з плавання за кількістю здобутих медалей та нагород. До прикладу у 2021 році на чемпіонатах України юні спортсмени з Полтавщини завоювали десять бронзових, чотири срібні та чотири золоті медалі, а на всеукраїнських чемпіонатах серед дорослих — шість срібних, чотири бронзові та дві золотих медалей [14]. Впровадження проекту матиме вплив на покращення соціальних зв'язків неповнолітнього, формування позитивного мікроклімату у проведенні дозвілля, появу корисних звичок, зміну поведінки та мислення. На регіональному рівні проект «ПравоДію» сприятиме поліпшення стану щодо зайнятості осіб з категорійних родин, зменшення бездоглядності серед неповнолітніх, зменшення правопорушень в Полтавському районі, мінімізацію напруги в суспільстві, підвищення рівня правопорядку, забезпечення безпеки населення. Користь державі від реалізації проекту буде надаватися шляхом формування здорових, сильних, витривалих, дисциплінованих юнаків та дівчат, які в майбутньому зможуть стати міцним та надійним щитом для захисту кордонів Батьківщини та її суверенітету, що наразі є пріоритетом в умовах країни, на території якої ведуться активні бойові дії понад 9 років.

Далі представлені напрями реалізації проекту та план заходів для досягнення поставлених цілей проекту, а саме сприяння реалізації ефективних заходів для залучення осіб віком від 9 до 18 років до занять з плавання, зниження рівня правопорушень серед неповнолітніх, що опинилися в складних життєвих обставинах і законні представники яких, перебувають на обліку як отримувачі допомог сім'ям з дітьми.

Розділ має графічне представлення плану заходів за допомогою програмного методу «Інтелект – карти/Mind Map» (див. додаток Ж). План проєкту розподілений на окремі етапи відповідно до тематики запланованих заходів, зазначені відповідальні організації, терміни виконання та головний показник виконання завдання. На основі інтелект – карти складена основна таблиця, де зазначені заходи, виконавці, організації, установи, які беруть на себе відповідальність за реалізацію заходів проекту, контрольні строки

виконання та показники якості з метою чіткого розподілу обов'язків та завдань. Дотримання планового виконання заходів дозволить реалізувати проект вчасно та у визначені терміни. Розподіл обов'язків та етапів проекту між партнерськими установами та фахівцями у результаті зменшить навантаження на певну установу, прискоривши терміни запуску проекту.

На першому етапі заходів проекту запланована розробка водночас електронної та паперової анкет, що дозволить охопити більшу кількість респондентів серед неповнолітніх осіб, як онлайн, що наразі є перевагою, зважаючи на запроваджений воєнний стан, так і у паперовому вигляді під час безпосереднього спілкування або інспектування родини, де виховується неповнолітній. Опитування онлайн буде відбуватися шляхом розповсюдження посилання на гугл-форми в особисті повідомлення родинам, котрі перебувають на обліку, попередньо провівши телефонну або в офлайн-режимі розмову. Опитування шляхом безпосередньої зустрічі відбуватиметься під час відвідин родини фахівцем служби у справах дітей або Центру соціальних служб. Встановлення доброзичливого контакту з неповнолітнім є важливим аспектом для налагодження позитивного сприйняття проекту та включення неповнолітнього та його родини до майбутніх запланованих заходів. Тому фахівець, який працював з родиною раніше зможе донести відповідну інформацію щодо проекту зважаючи на соціально-психологічні особливості клієнта.

При цьому відсутня потреба у залученні додаткових трудових ресурсів, адже відвідини родини, яка перебуває на обліку фахівцем служби у справах дітей є регулярним та враховує нагальні потреби особи, яка не досягла повноліття. Приклад готової розробленої анкети продемонстровано у додатку 3. Наступним етапом є аналіз результатів проведеного опитування та формування звіту висновків на основі отриманих даних. Це завдання дозволить здійснити якісне групування відповідей та планування наступних заходів проекту.

У плані заходів щодо співпраці органів місцевого самоврядування з

громадськими організаціями та проведення презентації проекту серед населення важливим є неодноразове проведення зустрічей влади, особливо залучення представників сімей, які потрапили у складні життєві обставини, де виховуються діти, що відповідають категорії учасників проекту та проведення презентацій проекту. Відповідальними у організації та проведення презентацій проекту є фахівці інформаційного відділу Полтавської РДА спільно зі фахівцями УСЗН Полтавської РДА.

Визначальним етапом є відбір учасників до участі у проекті «ПравоДію» та формування груп з тих осіб, які заповнили анкету та згодні до участі в проекті. Усього планується залучення до проекту 40 осіб віком від 9 до 18 років. Відбір учасників відбуватиметься фахівцями Дитячо-юнацької спортивної школа №3 з плавання (басейн «Дельфін»), зважаючи на показники здоров'я та рівень фізичної підготовки кандидата. Однією з умов прийняття до лав учасників проекту є особиста мотивація та здатність до чіткого обґрунтування доцільності участі в проекті. Загалом з числа відібраних учасників буде сформовано 4 групи по 10 учасників в кожній. Розклад занять буде побудований відповідно до більшості відповідей у анкеті на питання № 16, а саме: «У які дні Вам було б зручно відвідувати спортивні заняття, враховуючи факт необхідності 2-ох занять на тиждень?». Орієнтовно, заняття у навчальний період з вересня по травень включно будуть відбуватися у другій половині дня об 16:00, два рази на тиждень у середу та п'ятницю. У літній період канікул заняття в межах проекту відбуватимуться у першій половині дня об 10:00, два рази на тиждень у вівторок та четвер. Показниками стану готовності до запуску проекту є максимально можливий набір учасників у групи, наявність форм для спортивної практики. Заключними етапами реалізації заходів є проведення презентації проекту та початок встановлених графіком регулярних занять. Після періоду у 6 місяців після запуску проекту планується формування проміжного звіту про стан реалізації проекту та досягнення цілей. Звіт буде містити в собі такі показники, як кількість проведених занять, наповненість

груп, статистика відвідин учасниками проекту тренувань, відсоток відсутніх осіб за тиждень, основні досягнуті результати та пропозиції щодо покращення заходів проекту.

Запуск проекту відбуватиметься в урочистій атмосфері за участі ЗМІ, представників органів місцевого самоврядування, голови Полтавської РДА, фахівців та начальника УСЗН Полтавської РДА, представників Центру соціальних служб, учасників проекту та їх батьків. Перелік зазначених заходів сприятиме ефективному впровадженню проекту «ПравоДію» на базі УСЗН Полтавської РДА, покращенню соціального добробуту неповнолітніх Полтавського району, родини яких опинилися в складних життєвих обставинах. Заняття з плавання забезпечить формування корисних звичок у неповнолітніх, створиться плацдарм для залучення дітей до здорового способу життя, створення зайнятості у вільний від навчання час, знайомство з наставниками та однодумцями, які зможуть знайти та отримати підтримку в суспільстві та розпочати шлях до змін. Фінансування заходів проекту «ПравоДію» передбачається здійснювати за рахунок залучення грантових коштів та коштів державного бюджету, розпорядником яких є Полтавська ОДА у межах можливостей її дохідної частини. Орієнтовний обсяг фінансування заходів проекту наведено у додатку К.

Висновки до розділу 3

Організація виконання Програми покладається на начальників відповідно зазначених організацій, управлінь, голову Полтавської РДА та голову Полтавської РДА. Реалізація та просування програми планується за декількома напрямками. Перш за все заплановане засідання, яке покликане проінформувати запрошених про теперішню ситуацію щодо неповнолітніх, які опинилися в складних життєвих обставинах, які є в групі ризику осіб та, власне, відбудеться презентація проекту «ПравоДію». Захід об'єднає представників влади з числа працівників Полтавської обласної державної

адміністрації, уповноважених осіб та координаторів з питань захисту прав дітей, служб у справах дітей, Центрив соціально-психологічної реабілітації дітей, зокрема участь голів благодійної організації «СВІТЛО НАДІЇ» та громадських організацій. Основною метою засідання є налагодження та підтримка ефективних комунікативних каналів з державними службовцями установ та організацій, громадськими організаціями, громадськістю та іншими органами, які впроваджують політику держави щодо соціального захисту сімей з дітьми. Відповідно до запланованих заходів фахівці відділу інформації та комунікацій з громадськістю Полтавської РДА створить інформаційні сторінки у мережах «Facebook» та «Instagram».

На регіональному рівні проект «ПравоДію» сприятиме зменшенню соціальної напруги серед категорійних груп населення, підвищенню рівня правопорядку та створенню зайнятості серед неповнолітніх осіб. Користь державі від реалізації проекту буде надаватися шляхом формування здорових, сильних, витривалих, дисциплінованих юнаків, які в майбутньому зможуть стати міцним та надійним щитом для захисту кордонів Батьківщини та її суверенітету, що наразі є пріоритетом в умовах країни, на території якої ведуться активні бойові дії понад 9 років. Зокрема, запуск проекту сприятиме покращенню соціального становища неповнолітніх в Полтавському районі та підвищенню рівня довіри населення до органів місцевого самоврядування. За умови реалізації переліку запланованих Програмою заходів, прогнозується суттєве покращення стану криміногенної ситуації на території області.

ВИСНОВКИ

У першому розділі кваліфікаційної роботи були досліджені основні засади функціонування державного механізму соціального захисту сімей з дітьми шляхом надання державних соціальних допомог. Здійснено теоретичне обґрунтування поняття та сутності явища перебування родини у складних життєвих обставинах серед сімей з дітьми, на базі чого були сформовані теоретичні узагальнення та висновки, які в результаті слугуватимуть плацдармом для розробки науковообґрунтованих пропозицій до удосконалення чинної системи соціального захисту та розробки соціального проекту «ПравоДію». Досліджено низку причин та передумов, які зумовлюють виникнення потреби сімей з дітьми у додатковій державній підтримці. Доведено, що дослідження тенденцій, ознак та характерних особливостей малозабезпеченості серед родин з дітьми створює науковий плацдарм для розробки заходів, що слугуватимуть як протидія цьому явищу. В роботі наголошено, що в Україні існує розгалужена правова система, яка регулює особливості надання державної підтримки та врегульовано роботу установ, які є відповідальними у реалізації заходів кризовим явищам у сімейних формах виховання. В результаті чого можна зробити висновок, що під правовим полем взаємодії між родиною, яка перебуває у складних життєвих обставинах та державними структурами слід розуміти систему нормативно-правових актів згідно з якими відбувається робота щодо протидії цьому явищу в суспільстві.

Проведений теоретичний аналіз місця та ролі Управлінь соціального захисту населення у реалізації заходів держави, що мають за мету реальне зниження рівня нужденності серед сімей з дітьми в Україні та подолання причин, які провокують поширення цього явища. Зокрема, визначено поняття «соціального захисту сімей з дітьми» та з'ясовано його зміст. Досліджено показники надання державних соціальних допомог сім'ям з дітьми в Полтавському районі.

У другому розділі кваліфікаційної роботи здійснено аналіз поширення явища перебування сім'ї з дітьми в складних життєвих обставинах. Визначено, що заходи у сфері надання державних соціальних допомог реалізуються здійснюються на нормативно-правовому та індивідуальному рівнях. Встановлено, що пріоритетним напрямом у системі заходів з протидії злочинності є удосконалення системи відновного правосуддя та перехід від економічної моделі до соціально-реінтеграційної, головними цілями якої буде включення категорійної родини у суспільство. Охарактеризовано основні кількісно-статистичні показники обліковуваних родин, які є отримувачами допомог та перебувають у складних життєвих обставинах та запропоновано напрямки удосконалення заходів запобігання цьому явищу в суспільстві. Продемонстровано сучасний стан сфери соціального захисту та його недоліки. У третьому розділі здійснено розробку пропозицій щодо вдосконалення системи надання державних соціальних допомог сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Представлена розробка соціального проекту «ПравоДію», метою якого є залучення осіб віком від 9 до 18 років, які виховуються у родинах, котрі є отримувачами державних соціальних допомог або знаходяться в складних життєвих обставинах шляхом залучення їх до спортивних занять з плавання. На регіональному рівні проект «ПравоДію» сприятиме зменшенню соціальної напруги серед категорійних груп населення, підвищенню рівня правопорядку та створення зайнятості серед неповнолітніх осіб. Зокрема, запуск проекту сприятиме покращенню соціального становища неповнолітніх в Полтавській області та підвищенню рівня довіри населення до органів соціального захисту населення. За умови реалізації переліку запланованих програмою заходів, прогнозується суттєве покращення взаємодії влади з населенням на території Полтавського району.